

e-ISSN: 2630-6417

International Journal of Social,
Humanities and Administrative
Sciences (JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8 Issue: 56
Year: 2022 September
Pp: 1236-1258

Arrival
14 August 2022
Published
30 September 2022

Article ID
64559
Article Serial Number
16

DOI NUMBER
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.64559>

How to Cite This Article
Yiğit, A. S. (2022). "Klasik Türk Edebiyatındaki Mektup Türünün Dinî-Tasavvufi Mevzuların Müzakeresindeki Fonksiyonu ve "Tezkire-İ Sueda" Adlı Metin", Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8(56):1236-1258

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

Klasik Türk Edebiyatındaki Mektup Türünün Dinî-Tasavvufi Mevzuların Müzakeresindeki Fonksiyonu ve "Tezkire-İ Sueda" Adlı Metin

The Function of the Letter Type in Classical Turkish Literature in the Negotiation of Religious-Susufific Issues and the Text Named "Tezkire-İ Sueda"

Ahmet Selman Yiğit

Dr. Öğr. Üyesi., Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gümüşhane, Türkiye

ÖZET

Geçmiş yazı tarihi kadar eski olan mektup türü tüm dünya edebiyatlarında olduğu gibi İslamiyetin etkisinde gelişen Türk edebiyatı için de her dönem önemini korumuş ve etkin bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle mektubun işlevi ile Türk edebiyatı şairlerinin önemli bir kısmını teşkil eden mutasavvıfların hayat görüşü ve üstlendikleri misyonun birebir örtüşmesi bu türün temelden sağlam bir şekilde edebiyatımızda yer edinmesini sağlamıştır. Tasavvufi Türk edebiyatı mensupları dini inanç ve tasavvufi görüşlerini hem çağdaşları olan insanlara hem de gelecek nesillere ulaştırmak için sık sık mektup yazmış ve bu mektuplar bir yekûn teşkil edince kitaplaştırmışlardır. Bu çalışmada XIX. asrın sonu ile XX. asrın ilk çeyreğinde yaşamış önemli iki mutasavvıfın mektuplarını ihtiva ve tasavvufun bazı temel konularını izah eden Tezkire-i Sueda adlı eser irdelenmiştir. Transkribe edilen eser şekil ve muhteva açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mektup, Tasavvuf, Tezkire, İbadet

ABSTRACT

The letter type, whose history is as old as the history of writing, has maintained its importance in every period and has been used effectively for Turkish literature, which has developed under the influence of Islam, as in all world literatures. In particular, the fact that the function of the letter and the life view of the Sufis, who constitute an important part of the poets of Turkish literature, and the mission they undertook matched exactly, provided this genre to have a solid place in our literature. Members of Sufi Turkish literature frequently wrote letters in order to convey their religious beliefs and mystical views to both their contemporaries and future generations, and when these letters formed a total, they were published in a book. In this study, the work titled Tezkire-i Sueda, which contains the letters of two important Sufis who lived in the late 19th century and the first quarter of the 20th century, and explains some of the basic issues of Sufism, has been examined. The transcribed work was examined in terms of form and content.

Keywords: Letter, Sufism, Tazkire, Worship

1. GİRİŞ

Mektup, bir tür olarak bakıldığında aslında yazı tarihi kadar eskidir denilebilir. Zira kadim dünya dillerinde bu iletişim nesnesini karşılayan kelimelere ve bunların tarihçesine bakıldığında bu söylemin doğruluğu anlaşılmaktadır. Yazıyı bulan Sümerlilere ait çivi yazısı ile yazılmış mektupların varlığı¹ bu tezin tarihi boyutunu; mektup kelimesinin Arap dilinde yazmak anlamına gelen "ketebe" kökünden türemesi ve yine Türk dilinde başlangıçta "yazmak, yazılmış şey"² manasıyla eşdeğer olarak bitik sözcüğünün günümüzde mektupla ifade edilen nesnenin yerine kullanılması için etimoloji kısmını ispat etmektedir.

Bu çalışmanın anlam çerçevesi klasik Türk edebiyatında dini-tasavvufi konuların anlatımında mektup türünün işleviyle sınırlandırılmıştır. Mektubun türü, tarihi gelişimi, etimolojisi ve diğer ilgili konuların üzerine yeterince çalışmalar yapıldığından; hatta bu çalışmaları konu alan bir makale³ yazıldığından bu mevzuyu izah etmeye girişmeyeceğiz.

Klasik Türk edebiyatının başlangıcından itibaren mektup bir tür olarak var olmuş ve bu varlığını tarih boyunca önemini artırarak devam ettirmiştir. Klasik Türk edebiyatı süresince bu yazınsal tür; mektup, name, şukka, ruk'a, nemika, kaime, menşur, tezkire, varak, varaka, kağıt, buyruldu, arzuhal, risale, arıza gibi çeşitli isimlerle var olagelmıştır. Bu isimler özelde küçük farklılıklar arz etmekle beraber genelde mektup manasını ihtiva etmiştir.

Bunların içinden en çok kullanılanı name olmuştur. Bu çalışmaya konu olan eserde "bir şehrin içinde bulunan daire-i resmiye veya efrat beyninde teati olunan muharrerat"⁴ anlamına gelen tezkire ifadesi kullanılmıştır.

¹ Gül Özaktürk, "Yazınsal Mektubun Tarihçesi", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri* 4 2000, s. 143-165.

² Ömer Çakır, *Türk Edebiyatında Mektup*, Gazi Üni. SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005, s. 2-5.

³ Ali Donbay, "Edebiyatımızda Mektup Türü ile İlgili Başlıca Çalışmalar", *Erdem*, 2011, (61), 83-102. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/43838/539115>

⁴ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007, s.391

Klasik Türk edebiyatında yazılan mektuplar manzum, mensur ve manzum-mensur olarak tasnif edilebilir. Yazım şekli, mektubun muhtevası, yazanın ve yazılanın edebi hüviyeti ve konumu gibi unsurlarla doğrudan ilişkilidir. Ayrıca tercih edilen yazım şeklinin dil ve üslup üzerinde de önemli bir etkisi vardır.

Mektup yazımı ile ilgili kurallardan bahseden yahut yazılmış mektupları bir araya toplayan eserlere klasik Türk edebiyatında inşa ya da münşeat denmiştir. Ahmed-i Dai'nin kaleme aldığı Teressül, Mesihî'nin Muaddilü'l-İmlâ'sı, Yahyâ bin Muhammed el-Kâtib'in Menâhicü'l-İnşâ'sı, Nabî'nin Münşeat'ı bunlara örnek gösterilebilir.

İslamiyetin etkisinde gelişen edebiyatlarda mektup türü Hz. Peygambere dayanır. Tebliğ vazifesi ile mükellef olan Peygamberin, mektubu bu vazife için bir araç olarak kullandığı bilinmektedir. Bizans hükümdarı Heraklyüs'e ve Sasani kirası Perviz ibni Hürmüz'e İslam'a davet için yazdığı mektuplar bilinmektedir. İşin aslı o dönemde yaşayan hemen tüm hükümdar ve krallar Peygamber tarafından mektuplarla İslam'a davet edilmiştir denilebilir. Bu durum dört halife döneminde de aynı şekilde devam etmiştir. Maddi uzaklık başta olmak üzere çeşitli sebeplerden dolayı İslamiyet'e davette mektup önemli rol oynamıştır.

Temelde İslâm dininin Kuran ve sünnet adı verilen iki kaynağına dayanan, mutlak bir “gerçek”in var olduğunu; fakat, bu “gerçek”in içinde yaşadığımız dünyanın ötesinde olduğunu, gerçek varlığa ulaşmanın ancak görünüşten ve bir hayalden ibaret bu âlemin inkârı ile mümkün olabileceği şeklinde tanımlayabileceğimiz tasavvuf, İslamiyetteki tebliğ vazifesini varlığının merkezine oturtmuştur. Başka bir ifadeyle tasavvufun var oluş sebebi İslam dinini yaymak ve bu dinin insanların gönlünde yer edinmesini sağlamaktır. Bunu görev addeden İslam'a gönül vermiş şahsiyetlere de mutasavvıf denmektedir. Mutasavvıflar tebliğ vazifesini yerine getirmek için dergah, hankah, tekke gibi isimlerle vücuda getirdikleri meclislerde insanlarla birebir görüşür, sohbet eder ve bu şekilde onları irşat ederlerdi. Böylece insanların gönül dünyasına İslamlığı yerleştirmeye çalışırlardı.

İrşat vazifesini yerine getirmek için insanlarla birebir görüşmek mutasavvıflar için en önemli ve birinci yöntemdi. Fakat kendi ilim ve feyzinden istifade etmek isteyip de buna mevcut şartlardan dolayı muvaffak olamayanlar için de başta mektup olmak üzere risale, kitap gibi yazılı eserler göndermişlerdir. Bu metodla mümkün merteye çok insana ulaşmaya çalışmışlardır. Özellikle yazılan mektuplar, ilerleyen dönemlerde bir yekun teşkil edince kitap haline getirilerek sonraki dönem insanların da istifadesine sunulmuştur. İslamiyetin tesirinde gelişim gösteren edebiyatlarda bu çeşit eserlere her dönem rastlamak mümkündür. Birçok tasavvuf kolunun “pir” olarak gördüğü Hz. Ali'nin Nehcü'l Belağa'sı⁵, Cüneyd-i Bağdadi'nin Mektupları⁶, Gazzali'nin Mektupları⁷, İmam-ı Rabbani'nin Mektubat'ı⁸, Abdülkadir-i Geylani'nin Mektupları⁹, bu alanda yazılmış sayısız eserlere örnek gösterilebilir.

Anadoluda gelişen Türk edebiyatında da durum farklı değildir. Tebliğ, nasihat¹⁰, tavsiyelerle insanları irşat etmeyi hayat gayesi edinen mutasavvıflar özellikle tasavvufun en etkin olduğu XII, XIII ve XIV. asırlarda mektup hüviyetini taşıyan birçok eser kaleme almışlardır. Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin Mektubat'ı¹¹, Sadreddin-i Konevi ile Nasreddin-i Tusi karşılıklı mektuplarını içeren er-Mürselat ve Risale-i Hadiye, Hacı Bayram Veli¹², Aziz Mahmud Hüdayi, Niyazi-i Mısri, Sarban Ahmed, Sofyalı Bali Efendi'nin yazmış oldukları mektuplar günümüze kadar gelmiştir.

XVII. yüzyıldan sonra mektuplaşmanın bir kültür haline gelmesi klasik Türk edebiyatının her kolunda olduğu gibi dini-tasavvufi alanda da bu türün daha yaygın kullanılmasını sağlamıştır. Hatta düşüncelerin estetik bir yapıda anlatılmak istenmesi türün sanatsal açıdan da gelişme göstermesine sebep olmuş, bu şekilde öğreticilikle sanatsallığı harmanlayan mektuplar kaleme alınmıştır. Örneğin Fuzulî'nin şikayetnamesi bu yönüyle şöhret olmuş bir mektuptur.¹³ Nicelik olarak bakıldığında özellikle bu yüzyıldan başlayarak XX. yüzyıla kadar mektup türünde ciddi bir artışın olduğu görülmektedir.¹⁴ Kısacası mektup yazma ve yazılan mektupları bir araya getirip kitaplaştırma geleneği başlangıçtan tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar güçlenerek devam etmiştir. Cumhuriyetin kurulmasıyla tekke ve zaviyelerin kapatılması sonucu bu gelenek büyük oranda azalmıştır. Fakat tamamen

⁵ Hz. Ali, *Nehcü'l Belağa (Hz. Ali'nin Konuşmaları Mektupları ve Hikmetli Sözleri)*, (Derleyen: Eş-Şerif Er-Radi: çeviren: Prof. Dr. Adnan Demircan), Beyan Yayınları, Ankara, 2009.

⁶ Süleyman Ateş, *Cüneyd-i Bağdâdî Hayatı, Eserleri ve Mektupları*, İstanbul, Sönmez Neşriyat, 1969.

⁷ Muhammed Yakubi, *Gazzali'nin Mektupları*, İnkılab Yayınları, İstanbul, 2017.

⁸ İmam-ı Rabbani, *Mektubat-ı Rabbani*, (Çeviren: Abdülkadir Akççek), Çelik Yayınları, İstanbul, 2011.

⁹ Ömer Çakır, age. s. 169.

¹⁰ Edebiyatımızda nasihatnameler için bkz: Ferdi Kiremitçi, “Klasik Türk Edebiyatı Manzum Nasihatname Geleneğinin Son Hacımlı Örneği: Muhammed Şerîfî ve Pend-i Gülîstân Mesnevisi”, Gümüşhane Üni. SBE. Dergisi, 2017, 8/19, s. 176-206.

¹¹ Ömer Çakır, age. s. 170.

¹² Fuat Bayramoğlu bu mektupların dil ve üslup bakımından inceleyerek Hacı Bayram Veli'ye ait olmayabileceğini ifade etmiştir. (Bkz. *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı, Soyu, Vakfı*, C. II TTK Yayınları, Ankara s. 237-241.)

¹³ Ferdi Kiremitçi, “Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Eserler: Tanım, Tasnif, Örnek Metin”, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED), 2015, 54, s. 343.

¹⁴ Ömer Çakır, age. s.175.

unutulduğunu söylemek mümkün değildir. Zira Cumhuriyet döneminde de aynı mahiyet ve amaçla Osman Hulusi,¹⁵ Abdülhakim Arvasi¹⁶ gibi zatların eser yazdıkları bilinmektedir. Çalışmamıza konu olan Tezkire-i Sueda da bu maksat ve içerikle 1913 yılında neşredilmiştir.

2. ESERİN BASIM ÖZELLİKLERİ

Tezkire-i Sueda mensur olarak kaleme alınmış bir eserdir. Eser hicri 1331 yılının Cemaziye'l-Evvel ayında (Miladi 1913 Nisan) Halep'te el-Baha Matbaasında basılmıştır. Taş baskı olduğu anlaşılan eserin iç kapağı iki sayfa olarak yer almaktadır. Eser toplamda 32 sayfadan oluşmaktadır.

3. ESERİN YAZARLARI

3.1. Pirizade Miralay Muhammed Said Bey

Yaptığımız araştırmalarda Pirizade Miralay Muhammed Said Bey'den ne son dönem yazar ve şair tezkireleri, ne Nakşibendi tarikatı silsileleri bahsetmiştir. Sadece Niğdeli, şair ve yazarları derleyen birkaç çalışmada bu şahsiyetin ailesinden bahsedilmiştir. Kendisinden doğrudan bahseden bir kaynağa maalesef ulaşmadık.

Muhammed Said Bey kitabın iç kapağında Konya'nın (günümüzde Niğde iline bağlı) Bor kazasından olduğunu, babasının Hacı Naim Efendi, dedesinin ise Hacı Muhammed Said Efendi olduğunu belirtmektedir. Bilindiği üzere Pirizade ailesi Bor'un en köklü ve tarih boyunca siyaset, tasavvuf, şiir ve edebiyat alanında önemli şahsiyetler yetiştirmiş önemli bir hanedandır. Yazarın dedesi Said Efendi, uzun yıllar kadılık yapmış münevver ve mümtaz şahsiyettir. Günümüzde Bor'daki Halil Nuri Bey Kütüphanesinde bulunan on dokuz ciltlik mahkeme-i şer'iyeye sicil defterlerini muhafaza ederek gelecek nesillere aktarmıştır. Yazarın babası Hacı Naim Efendi de tıpkı babası gibi uzun müddet kadılık yapmış alim ve fazıl bir şahsiyettir. Beş erkek çocuğu olan Naim Efendi, Binbaşı Muhammed Esad, Miralay Mesud, Binbaşı Saadetin ve Miralay Said Bey'i Harbiye okuluna, en küçüğü Mülkiye okulunda okutmuştur. Naim Efendinin çocuklarından en bilineni divan sahibi olan, aynı zamanda Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye ve Mir'at-ı Mühendishane-i Berr-i Hümayun adlı eserleri sahip Muhammed Esad Bey'dir. Muhammed Esad Bey 1851 yılında doğduğuna ve onunla Muhammed Said bey arasında iki kardeş daha olduğuna göre çalışmamıza konu olan eserin yazarı 1855 yılından sonra doğduğu kesindir.¹⁷

Yazar Muhammed Said Bey, eserini yazarken Erbil'de yaşamaktadır. Bunu Esad Efendiye yazdığı mektupta açıkça belirtmektedir. Zaten eserin ismi de “aynı şehirde yaşayanların birbirlerine yazdıkları mektup” anlamına gelen tezkire olması da bunu teyit etmektedir. Anlaşılan vazife gereği bu coğrafyaya giden yazar, buradaki şehirlerde uzunca bir süre bulunmuştur. Yazar şeyhinin kerametlerinden bahsederken Süleymaniye kasabasında parasızlıktan çok sıkıntıya düştüğünü, şeyhinin iltimasıyla kendisine Musul'dan para gönderildiğini ifade etmiştir. Said Bey araştırma konumuz olan eserini yine bu bölgede yer alan Halep şehrinde basmıştır.

Eserin başında yazar imparatorluk döneminde, kaymakam ile mirliya arasında, bugünkü albay rütbesine denk düşen rütbe ve bu rütbedeki subay; yani miralay olduğunu belirtmiştir. Eserin iç kapağında kitaptan elde edilecek gelirin donanmaya bağışlanmasını istemesi donanmada subay olduğunu düşündürmektedir.

Yazar, Nakşibendi tarikatı Halidiye kolu şeyhlerinden Ömer Ziyaeddin'e intisap ettiğini eserin muhtelif yerlerinde dile getirmiştir. Şeyhi ile bizzat görüşüğünü ve bazı kerametlerini müşahade ettiğini dile getirmiştir. Şeyhi nezdinde seyr-i sülukunu tamamladığına yahut yarım kaldığına dair herhangi bir bilgi eserde verilmemiştir. Ne şeyhinin yer aldığı Halidiye kolu ne de Nakşibendi tarikatının diğer silsilelerinde adının geçmemesi seyr-i sülukunun yarım kaldığını düşündürmektedir. Fakat eserinde izah ettiği mevzular, üslubu ve meseleleri ele alışı, tasavvufta derin bir bilgi ve birikime sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Ömer Ziyaeddin hazretlerine bağlı olduğu halde yakınında bulunan Esad Efendinin feyzinden ve bilgisinden faydalanması, tasavvuf konusunda hoşgörülü olduğunu, şeyhe intisabı bağnazlık derecesine çıkarmadığını göstermektedir.

Muhammed Said Bey Ömer Safiyüddin isminde bir çocuğunun olduğunu eserde dile getirmektedir. Çocuğuna bu ismi, çocuk daha doğmadan üç ay evvel Şeyh Ömer Ziyaeddin hazretleri tarafından verildiğini ifade etmektedir.

Tüm bunlara ilave olarak şeyhinin vefatından bahsetmesi, yazarın 1920 yılından sonra öldüğünü göstermektedir. Zira kaynaklar Ömer Ziyaeddin hazretlerinin 1920 yılında vefat ettiğini belirtmektedir.

¹⁵ Ömer Çakır, age. s. 184.

¹⁶ Ömer Çakır, age. s. 184.

¹⁷ H. Emin Atlı, Geçmişten Günümüze Bor, Yardım Sevenler Derneği, Bor, 1999; M. Emin Arısoy, Şiirde Bor ve Bor Şairleri Antolojisi, Tuğrul Matbaası, Niğde, 1961.

3.2. Muhammed Esad Erbili

Eserin asıl yazarı Muhammed Said Bey'in dışında Esad Efendi'nin de iki mektubu çalışmamıza konu olan Tezkire-i Sueda'da yer aldığından hayatı hakkında kısa bir bilgi vermeyi faydalı gördük.

Muhammed Esad Erbili hazretleri, Nakşibendi silsilesinin 32. büyük velisidir. Esad Efendi, 1264/1847 yılında, günümüzde Irak sınırları içerisinde kalan Musul'un Erbil kazasında doğmuştur. Babası, Nakşibendi tarikatının Halidi kolu şeyhlerinden Muhammed Said Efendi, dedesi yine aynı tarikatın aynı kolunun halifelerinden Hidayetullah Efendi'dir. Keskin bir zeka ve üstün bir hafızaya sahip Esad Efendi, ailesinin konumundan dolayı tasavvufi bir ortamda büyümüştür. Yaşıtlarına nispeten medrese eğitimi kısa bir sürede bitirmiş, yirmi üç yaşında icazet almıştır. Aynı yıl Hâlidî şeyhi Tâhâ el-Harîrî'ye intisap eden Esad Efendi, beş yıl sonra seyr-i sülukunu tamamlayarak Hac farızasını yerine getirmek için Hicaz'a gitmiştir. Dönüşünde İstanbul'a giden Esad Efendi, ilmi ağırlığı farkedilince Kelami Dergahı post-nişinliğine getirilmiştir. Aynı zamanda önce Meclis-i Meşâyih azalığına, kısa bir süre sonra aynı kurumun reisliğine tayin olunmuştur.

Dergaha gelip gidenler arasında âlimler, reisü'l-kurralar, dersiamlar, paşalar, yüksek idareciler, zabıtlar ve münevverlerden tutun da, halkın her sınıfından insan vardı. Yüksek rütbeli subaylar, memurlar ve zenginler, eski ve solmuş elbiseler giyen yoksullarla gerçek bir din kardeşliği içinde diz dize oturlardı.¹⁸ Halkın tüm kesimleri tarafından bu denli sevilmesi olası bir tehlike olarak görülmüş ve Erbil'e sürgüne gönderilmiştir. İstanbul'daki müntesipleriyle bağlarını koparmayan Esad Efendi, Meşrutiyetin ilanından sonra geri dönmüş ve Kelami Dergahı'nı genişleterek siyasi faaliyetlerde de bulunmuştur.

1925 yılında tekke ve zaviyeler kapatılınca kendi kabuğuna çekilen Esad Efendi, 1930'da vukua gelen Menemen hadisesi ile iltisaklı bulunmuş ve yargılanmıştır. Her ne kadar idam cezası olsa da yaşlılığı sebebiyle cezası müebbet hapse çevrilmiştir. Esad Efendi 1931 yılında Menemen'de vefat etmiştir.

Hayatı boyunca İslamiyete hizmet etmeyi şiar edinmiş Esad Efendi, kendini çok iyi yetiştirmiş ve yaşadığı dönemde halkın tüm kesimlerinin gönül dünyasına dokunabilmiş ve büyük kitleleri faziletiyle etkisi altına almıştır. Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen hazret, ardından Kenzül İrfan, Mektubat, Risale-i Esadiyye, Tevhid Risalesi Tercümesi, Fatiha-i Şerife Tercümesi gibi kıymetli eserler bırakmıştır. Ayrıca Türkçe, Arapça ve Farsça yazdığı şiirlerini ihtiva eden bir Divan'ı da vardır.

4. ESERİN DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Eserin yazarı kitabın iç kapağında kitaba niçin bu ismi verdiğini izah ederken kendi ismi Said ile tezkire yazdığı Esad Efendinin aynı kökten geldiğinden (سعد) bu iki şahsın karşılıklı mektuplaşması manasında "Tezkire-i Sueda" tabirini tercih ettiğini söyler.

Müellifin dili tasavvufi Türk edebiyatı şair ve yazarlarına paralel olarak sade ve anlaşılırdır. Temiz ve oturaklı bir üsluba sahip Muhammed Said Bey, eserinde mümkün mertebe uzun ve muğlak terkiplerden uzak durmuş, basit cümleler kurarak toplumun özellikle alt tabaklarını anlama noktasında yormamıştır.

Eser klasik Türk edebiyatına uygun olarak besmele ile başlamakta, hamdele ve salvele ile devam etmektedir.

Daha sonra Kelami Dergahı post-nişini Esad Efendi'ye tasavvufla ilgili birkaç soruyu ihtiva eden tezkire gelmektedir. Tasavvufi konuları izah eden mektupların genel özelliklerine bakıldığında yazarın klişe fasılları kaldırarak mektubun ana bölümüne yer verdiği ve bu şekilde kitaba aldığı anlaşılmaktadır.¹⁹ Bu durum Esad Efendi tarafından yazılan tezkire-i cevabiye için de geçerlidir.

5. ESERİN MUHTEVASI

Said Bey tarafından yazılan tezkirede "lâ ilâhe illallâh" cümlesi ile ilgili üç soru yer almaktadır. Birincisi, hadise dayanan²⁰ "en faziletli zikir "lâ ilâhe illallâhtır" ifadesinin sebebi, ikinci sualde bu kudsi cümle zikredilirken nelerin tefekkür edilmesi gerektiği, üçüncüde ise bu zikir esnasında eğer bizzat Allah'a muhatap oluncaksa bu cümle yerine Enbiya Suresi'nin 87. Ayetinin zikredilmesi daha uygun olmaz mı şeklindedir. Bu tasavvufi soruların Said Bey tarafından sorulmasıyla tasavvuf alanında Esad Efendi'nin kendisinden makam olarak üstün olduğunu ortaya koymaktadır. Zira her mutasavvıf ehlinin bahsi geçen cümle hakkında bir fikri, bir mülâhazası vardır. Fakat Said Bey, Esad Efendi'nin şahsi istihraçlarından istifade etme gayesindedir.

Esad Bey'in "tezkire-i cevabiyeleri"nde soruları tek tek ele alıp cevap yazmak yerine konuyu bir bütün olarak ele almış ve o şekilde değerlendirmiştir. "La ilahe illallah" cümlesini zikredenin halet-i ruhiyesini ve bulunduğu makamı

¹⁸ <https://www.islamveihsan.com/esad-erbili-hazretleri-kimdir.html>

¹⁹ Ömer Çakır, age. s. 194.

²⁰ En faziletli zikir "la ilahe illallah" (Tirmizî, Daavât 9)

zikir esnasındaki tefekkürle beraber ele alması dikkat çekicidir. Zira bazı zikir cümlelerini belli tasavvufi makamlara çıkmadan ifade etmenin sakıncalı olduğunu dile getirmektedir. İzahat esnasında velayetin makamları hakkında da bilgiler aktarmaktadır.

Devamında Said Bey “la ilahe illallah” ifadesini “muhammeden resulullah” ile beraber zikretmenin gerekliliğinden bahsetmektedir. Hatta ikisi beraber olmalıdır aksi halde tek başına “la ilahe illallah” zikrinin manevi kurtuluş için yetmeyeceğini iddia etmektedir. Çünkü “Allah’tan başka ilah yoktur” demek olan bu cümlenin hakikatını Peygamber ders vermiştir demektir. Allah’a giden yolların tamamını Peygamber göstermiştir. Dolayısıyla Peygamber olmadan Allah’a vasil olunmaz demektir. Said Bey bu mülahazalarını aktarırken şeyhi Ömer Ziyaeddin hazretleri ile münasebetdar mazhar olduğu kerameti de zikretmektedir.

Sonraki bölümde yazar niyetin İslam dinindeki önemini ortaya koymaktadır. Müminin niyetinin amellerinden hayırlı olduğu hadisini kaynak göstererek ispat etmektedir. Bölümün devamında Said Bey müminde muhabbetin nasıl olması gerektiğini dile getirmektedir. Muhabbetin neticesi olan ibadetin sırf Allah rızası için olması gerektiğini cehennemden kurtulmak yahut cennete girmek için ibadet g*edilmemesi lüzumundan bahsetmektedir. Muhabbet böyle olursa hakiki olacağını aksi durumda mecazi seviyesinde kalacağını ifade eder. Söylediklerini ayetlere dayandırarak okuyucuyu ikna etme gayretindedir.

Eserin sonraki bölümünde Kaf Suresi’nin 16. ayeti önce diğer tefsir çalışmalarına paralel manası verilmektedir. Daha sonra bu ayete günlük yaşamdan deliller getirilerek aslında Kuran’ın hayat ile iç içe olduğu ispatlanmaktadır. Ayetin manası bir dut yaprağı üzerinden örneklendirilerek anlatılmaktadır.

Namaz ile Allah’ın huzuruna kabul edilen kulun takınması gereken tavrı benzetmelerle ifade eden yazar, Hz. Hızır ile Hz. Musa arasında geçen bir macera ile sözün ledün ilmine getirerek bu ilmi anlatmaktadır.

Fırsat buldukça yazar, intisap ettiği Ömer Ziyaeddin hazretlerinin fevkalade tavır ve kerametlerinden bahseder. Eserin bu bölümünde yine şeyhinin üç ay sonra bir erkek evladının doğacağını ve adının Ömer Safiyüddin olacağını kendisine bildirdiğini dile getirmektedir. Şeyhinin bu yüksek hallere mazhariyetini tarikatla izah eden Said Bey yeri gelmişken tarikatla şeriat arasındaki münasebeti de açıklamıştır.

Kul ile Allah arasında Peygamber’in rolünü dile getiren Said Bey, Peygamberin varisleri olan şeyh ve alimlere karşı her zaman sevgi beslenmesi gerektiğini; tek birisine bile hürmetsizlik edilirse manevi feyzin kesileceğinin altını çizmektedir.

Eserin başındaki tezkirelerden sonra birçok farklı konuyu herhangi bir başlık belirtmeden anlatan yazarın bundan sonra eserde başlıklar kullanmaya başladığı görülmektedir. Genellikle verdiği başlıkların dışına çıkmamaya çalıştığı sezilmektedir.

Eserin “Huzur” bölümünde yazar kavramın kendince tarifini yaptıktan sonra çeşitli misallerle anlatımını desteklediği görülmektedir. Yazara göre huzur, insanın hayal kabiliyetini kontrol altına alıp bir noktaya hasretmesiyle mümkündür. Tarikat ehli birisi için de bu nokta hususi zikridir. Bu tespiti ispatlamak için sigara kağıdını yakma işinde camın büyüteç göreviyle kullanılmasını örnek vermiştir. Bu izahat yapıldıktan sonra genel itibarıyla kul için huzurun, masivadan kendini zihnen tecrit etmesiyle Allah’ın huzuruna varmasıdır denilmektedir. Bu mananın en güzel namaz ibadetinde ortaya çıktığını Hz. Peygamber’in “İhsan, Allah’ı görür gibi ibadet etmendir. Sen O’nu görmüyor olsan da O seni görmektedir” hadisyle delillendirmektedir.

Verilen diğer bir misalde insanın her daim zaten Allah’ın huzurunda olduğu; önemli olan kulun bu şuurda olması gerektiğidir denilmektedir. Bu hakikatın ispatı yine ayetlere dayandırılmaktadır.

Murakabe alt başlığında terimin lügat karşılığı verildikten sonra Allah’ın her şeyi gözettiği ayeti zikredilmektedir. Gerekli tafsilat için buraya kadar anlatılanlara havale etmektedir.

Eserin bundan sonraki başlığı “namaz”dır. Namazın her mümin için farz olduğu belirtildikten sonra Allah’ın yarattığı her cins mahlukun kendine has bir ibadeti olduğu, insanın da asıl ibadetinin namaz olduğu söylenmektedir. Mahlukatın ağaçlar gibi bir kısmının kıyamda ibadet ettiği, iki ve dört ayaklı hayvanlar gibi bir kısmının rükuda Allah’a kulluk vazifesini yerine getirdiği ve geriye kalan kısmın da secde yahut yerde ibadet ettiği ifade edildikten sonra müminin namazıyla bütün mahlukatın ibadetini kendi namına bir halife gibi Allah’a arz ettiği dile getirilmektedir. Çünkü namazın rükunleri kıyam, ruku ve secde. İnsanın bütün mahlukatın üstünde bir kumandan veya bir halife olarak yaratılması namaz ibadetiyle ispatlanmaktadır. Said Bey’in bu mütalası orijinaldir denilebilir. Zira melek, cin, hayvanat, nebatat ve cemadatın ibadetlerini insanın namazıyla izahı sıklıkla görülen bir durum değildir.

Namazın mana boyutuyla ilgili bunlar dile getirildikten sonra lafzî yönüne geçilmekte ve besmele ve fatiha tefsir edilmektedir. Fatihanın her cümlesinde nelerin tefekkür edilmesi gerektiği izah edilmektedir. Yapılan izahatlar çeşitli yöntem ve örneklerle desteklenmektedir.

Yazar, tüm namazların hiç olmazsa bir rekatında İhlas Suresi'nin zammı sure olarak okunmasını şiddetle tavsiye etmektedir. Allah indinde Fatiha, İhlas ve Ayete'l-kürsi'nin çok kıymetli olduğu detaylarıyla anlatılmaktadır.

Tüm bu izahattan sonra, Said Bey, Esad Efendi'nin Fatiha Suresi ile ilgili kendisine yazdığı mektuba cevap niteliğinde yazdığı tezkireyi olduğu gibi burada yazmaktadır. Mektupta dikkat çeken nokta Bîşr-i Hafî hazretleri ile ilgili anlatılan maceradır.

Namazla ilgili bu bölüm yazarın Fatiha'da anlatılan hakikatlarla insanın fitratında bulunan isdidatları bir düzlemde izah etmesi tasavvufi ilminin derinliğini göstermektedir. Zira bu derin ve ince istihraçları yapabilmek için ciddi bir birikim ve alan hakimiyeti gerektirir.

Namazdan sonra İhlas-ı Şerif başlığıyla yazar bu sure ile ilgili mütalalarını okuyucuya aktarmaktadır. Yazar surenin faziletlerinden bahsederken özellikle üç İhlas okumanın hatim sevabını kazandıracağını vurgulamıştır. Bu inanç tüm islam aleminde hakimdir. Aslında Hz. Peygamber farklı hadislerde İhlas Suresini okumanın Kur'an'ın üçte birine denk olduğunu söylemektedir.²¹ Dolayısıyla bu sure üç defa okununca bunun Kuran'ın tamamına tekabül edeceği anlamındadır. Yazar bu surenin önemini dillendirirken diğer surelerin Allah'ın emir ve hükümlerini tebliğ ettiğini; İhlas Suresi ise Allah'ın Zatını takdis ve tenzih ettiğini söylemektedir.

Tevbe başlığında Said Bey, insanın görmekle, duymakla, söylemekle, işlemekle, temasla, tatmakla hatta koklamakla günaha girebildiğini, bundan dolayı yaptığı günahlardan can ü gönülden pişmanlık duymak, tevbe etmek gerektiğini aktarmaktadır.

Yazar bir sonraki başlıkta “haya” konusuna değinmektedir. Hayanın imandan olduğu hadisi ve bu manaya muvafık ayetlerden örnekler verilmiştir. Akabinde insanın işlediği utanılacak bir fiilden, gafil bir kul bile haberdar olduğunda bu fiili işleyenine içine düştüğü hal ortadayken gizli ve aşıkâr olan herşeyi hakkıyla bilen Allah'tan bunu işleyen neden çekinmez, nasıl böyle günah işler, diye okuyucuya soru sorulmaktadır. İnsanın bu utanılacak duruma düşmesine neden olan fiil ve ahvalin dünya sevgisinden kaynaklandığını, dolayısıyla dünya sevgisini terketmek gerektiği dile getirilmektedir. Allah'tan hiçbir şeyin saklanamayacağı, her an Onun huzurunda olduğumuz bilinciyle hareket edilmesi gerektiği Said Bey tarafından vurgulanmaktadır. Huzurda bulunmaya en uygun hal abdestli olmaktır. Hal böyle iken her zaman abdestli bulunmaya çalışılması gerektiği ifade edilmektedir. Konunun devamında bu zamanda vaiz ve nasihlerin nasihatlarının neden tesirsiz kaldığı Hz. İsa Peygamberin bir kıssası ile anlatılmaktadır. Mevzunun sonunda zahiri ilimlerle iştigal eden alimlerle batını ilimlerle meşgul olan mutasavvıfların karşılaştırılması yapılmakta ve mutasavvıfların fazilet noktasında daha üstün oldukları ihsas edilmektedir.

Şeyhlerin kalplerinin muhafaza edildiği manasında “hıfz-ı kulub-ı meşayih” bölümünde Said Bey herşeyden önce insanın şeyhe intisap etmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Aksi halde böyle bir kulun kalbi şüphe ve vesveselerden kurtulamaz. İntisap edilecek şeyhten feyiz alabilmek için tam bir teslimiyet ve hüsn-i zanla bağlanmak gerekir. Tenkit nazarıyla şeyhine bakan ondan istifade edemez. Bu hakikatı yazar başından geçen bir hikaye ile örneklendirmektedir. Şeyhinin rızasını kazanan mürit gerek şeyhi hayattayken gerekse vefat ettikten sonra da onun feyiz ve himmetine mazhurdur denilmektedir.

Bu başlığın devamında Allah'ın bazı veli kullarının tasarruflarının vefatlarından sonra da aynen hayattaki gibi devam ettiği dile getirilmektedir. Böyle zatlardan İmam-ı Rabbani, Abdülkadir-i Geylani, İmam-ı Nakşibend ve yazarın intisap ettiği Ömer Ziyaeddin hazretlerinin isimleri zikredilmektedir.

Bu şekilde sözü şeyhine getiren yazar, Ömer Ziyaeddin hazretlerinin bizzat şahit olduğu kerametlerindenn yedisini zikretmektedir. Hazretin vefatından sonra da kendisinden himmet talep edenlere yardım ettiğini ve bunun için ne yapmak lazım geldiğini kesin bir ifade ile ortaya koymaktadır.

Eserin son bölümünde Said Bey Kaf Suresinin 16. ayetinde geçen ve “biz size şah damarınızdan daha yakınız” manasına gelen hablü'l verid” ifadesini tefsir ederken mazhar olduğu ilmi kerametini ve ruhla ilgili malumatını kaleme almıştır.

Ruhun mahiyetinden bahseden yazar ayetleri delil getirerek bunun Allah'ın ilminde var olduğu ve kimse tarafından bilinemeyeceğini söylemektedir. Ruh Allah tarafından insan ve hayvanlara verilmiş bir emanettir. Mahiyeti bilinemez denilmektedir.

²¹ Buhari, *Fedâilu'l-Kur'an*, 13; Müslim, *Müsaferûn*, 259; Tirmizi, *Fedâilu'l-Kur'an*, 11; Tirmizi *Sevabü'l-Kuran*, 10; Taberani, *Evsat*, 3/33, no: 2056.

İnsan için tüm gayeler Allah'ın rızasını kazanmaktır diyen Said Bey hemşehrîsi Ahmed Desûkî'nin manaya mutabık bir beytiyle eserine son vermektedir.

6. SONUÇ VE DĞERLENDİRME

Geçmiş yazı tarihi kadar eski olan mektup türü dünya edebiyatlarının hemen tamamında var olduğundan bugüne kadar çeşitli farklılıklar göstermekle beraber etkin rol oynamıştır. İslamiyetle birlikte şekillenen Arap, Fars, Türk ve diğer edebiyatlarda da bu durum aynıdır. Özellikle İslam Dini Peygamberi Hz. Muhammed (S.A.S) ve O'ndan sonra gelen dört halifenin, hükümdarları İslamiyete davet etmek için mektup türünden faydalanmaları, türün bu edebiyatlarda ne kadar hayati rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Klasik Türk edebiyatı ile iç içe gelişen Tasavvufî Türk edebiyatının var oluş amaçlarından biri, İslamiyetin, insanın şahsi ve toplumsal hayata bakan güzelliklerini anlatarak gönüllere ulaşmak ve böylece tebliğ vazifesini ifa etmektir. Bu amaç tasavvufî edebiyat eserlerinin dil, üslup, şekil özellikleri, içerik gibi tüm hususlarını şekillendirmiştir. Tebliğ vazifesi toplumun tüm kesimlerini ilgilendirdiği için dilin sade, üslubun anlaşılır olması bu minvalde örnek verilebilir. Hal böyle olunca mektubun bu edebiyattaki rolü kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Zira yüzyüze görüşmenin her zaman mümkün olmadığı kimselere bir mesaj iletmek için kullanılan mektup, olabildiğince çok insana ulaşarak onları tasavvufî görüş ve dini inancına kanalizetmek isteyen mutasavvıflar için biçilmiş kaftandır. Bu durumun farkında olan mutasavvıflar yaşadıkları dönemde hem saliklerini irşad, hem şeyhlerinin bilgi ve tecrübelerinden faydalanmak için sık sık mektup yazmışlardır. Ayrıca kendilerinden sonra gelecek insanların da bu önemli bilgileri ihtiva eden mektuplardan faydalanabilmeleri için yazılan bu mektupları kitap haline getirmişlerdir.

Bu çalışmanın konusu olan Tezkire-i Sueda da aynı dönemde ve aynı şehirde yaşayan iki mutasavvıfın mektuplaşmaları ve bu mektupların içeriği ile ilgili yazarın fikir ve tecrübelerini okuyucuya aktarmak üzere kaleme alınmıştır. Borlu Muhammed Said Bey, tasavvufî ilgili bazı önemli konularda Kelamî Dergahı post-nişini Esad Efendi'nin mütalalarını sormaktadır. Esad Efendi de sorulan soruları önemsemekte ve titizlikle cevap yazdığı görülmektedir. Said Bey'in sorduğu sorularla ilgili eserde yazdıklarına bakılırsa bu sorular hakkında zaten ciddi bilgi sahibi olduğu; bunları sormaktaki amacı Esad Efendi'nin bu konulardaki nokta-i nazarını anlamak ve hem kendisi hem de eseri okuyacak kimselerin istifade etmesini sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

Eserin yazarı Said Bey mektupların dışında tasavvufun temel konuları olan iman, ibadet, zikir, namaz, huzur, ihlas, haya gibi konularda da fikirlerini beyan etmiş, bunları ispat etmek yahut örneklendirmek için yer yer hayat tecrübelerinden ve yaşadıklarından bahsetmiştir. Yazarın bu önemli konulardaki düşüncelerine bakıldığında İslamiyet ve tasavvufa mugayir herhangi bir durumun olmadığı görülmektedir. Yani Said Bey'in dini-tasavvufî inancı "ehl-i sünnet ve'l-cemaat"e uygun olduğu görülmektedir.

Eserde temiz ve anlaşılır bir üslup kullanılmıştır. Dilin tasavvufî eserlere paralel olarak olabildiğince sade olmasına dikkat edilmiştir denilebilir. Anlatılan konuların inandırıcılığını arttırmak için sık sık ayet ve hadislerle başvurulmuştur. Eser çok hacimli olmamasına rağmen onlarca ayet ve hadis içermektedir. Yazar gerekli gördüğü yerde zikrettiği ayet ve hadisleri bizzat kendisi tercüme etmiştir. Said Bey eserinde bahsettiği teorik hakikatleri mümkün mertebe hayat tecrübeleri ve İslam büyüklerinin hayatlarından ibretli kıssalarla örnekendirerek pratiğe dökme gayreti göstermiştir. Bu yöntemle anlatım tekniğini oluşturmuştur. Aslında bu üslup mutasavvıfların genellikle tercih ettikleri yazma tekniğidir. Yazar bu konuda seleflerinin ve çağdaşlarının ayak izlerini takip etmiştir.

Tezkire-i Sueda'nın Transkripsiyonlu Metni

KİTÂB

Tezkire-i Şu'ādā

Cāmi'-i Konya dāhilinde Bor Kāzāsı ahālīsinden

Pīrīzāde Mīrālāy Muḥammed Sa'īd Bey

İbn-i Hāc Muḥammed Na'īm Efendi

İbn-i Hāc Muḥammed Sa'īd Efendi

İşbu risāleye 1331 senesi Reb'ülevvelīnīn 12. gecesī

mübāşeret olundığından ve Es'ad ile Sa'īd arasında te'āfī idilmiş

mektūblara binā'en tertib edildiğinden Tezkire-i Şu'ādā ismi virilmiştir.

Fiyatı rabi' mecīdīyedir. Hāşılâtı Donanma i'ānesinedir.

Haleb’de El-baha’ Maṭba‘ası.

Fî Cemâziyelevvelî sene 1331

Bi’smi’llâhî’r-Raḥmānî’r-Raḥîm

Elḥamdülillahi rabbil ‘alemîn veşşelâtü ve’s-selâmün ‘âlâ muḥammediñ ve ‘âlâ âlihî ve aşḥâbîhî ecma’in ilâ yevmi’d-dîn

Der-sa‘âdette Kelâmî Dergâh-ı şerîfi post-nîşini ve Tarîkât-i Nakşî meşâyih-i kirâm ve ‘irfânından

Hâcî Es‘ad Efendi ḥazretlerine yazdığım tezkire şüreti

(1) Lâ-ilâhe illallâh kelime-i tevḥîdi efzâlû’z-zîkr i‘tibâr olunmuştur. Esbâbı?

(2) Lâ ilâhe illallâh dirken Cenâb-ı Ḥaḳḳ’a karşı senden başka Allâh yokdur. Kâffe-i maḥlûkâtın Ḥâlîk’ı, Râzık’ı ancak Allâh’dır. ‘İbâdete elyâk senden gayrı Allâh yokdur deyu iddi‘â ve işbât sırasında mı zîkr ve tefekkür etmek lâzımdır?

(3) Lâ ilâhe illallâh dirken eşnâ-yı zîkrde Cenâb-ı Ḥaḳḳ’ın kendisine ḥitâp olunacaksa lâ ilâhe illallâh deyu ğâ’ib şüretiyle zîkr ve fîkr itmekten ise “lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî küntüm mine’z-zâlimîn”²² ve ente erḥamû’r-raḥimîn” diye zîkr ve tefekkür itsek olmaz mı?

Çünkü bu hâlde ḥuzûr, ‘azamet var zâkirde ise zillet, ‘acziyet, ‘ubûdiyet neş‘eleri mülâḥaza olunur.

Fî 14 temmûz 32: Erbîl

(3)

(Tezkire-i cevâbiyeleri)

Lâ ilâhe illallâh kelime-i ṭayyibesi öyle bir ḥaḳîkatdır ki ḥavâşın ḥavâşından ‘avâmın ‘avâmına kadar kaffe-i enâm ile münâsebeti vardır.

(1) Şirk ile mübtelâ olanlar.

(2) Cenâb-ı Allâh’ı bir bilüb lâkin nefîs ve şeyṭânın efkârını tercih ya‘nî anlara ḥidmet idenler.

(3) Ḥidmetlerini de Cenâb-ı Ḥaḳḳ’a ḥaşr idüb faḳaṭ ḳalbde bir ṭakım maḳâşid taşıyanlar.

(4) Rızâ-yı Bârî’den başka bir şeye ṭâlip olmayub ancak nazarlarında kâ’inât gibi birçok mevcûdât bulunanlar ya‘nî Ḥaḳḳ’ı görebilmek göremeyecek bir göze mâlik olamayanlar için nefîslerine ḥitâben lâ ilâhe illallâh demek zarûrîdir. Ama seyr-i sülûk veyaḥûd râbıṭa-i şerîfe sāyesinde kemâl-i tevḥîd arz-ı cemâl ider de mäsivâ ḥ’âb u ḥayâl ḳabilinden ḳalır.

Ve Zât-ı Aḳdes-i İlâhî’den başka bir şey müşâhede olunmaz ise o hâlde sâlik “lâ ilâhe illâ ente” diyebilir.

Ve belki de söylemesi zevken mecburî olur.

Fenâfî’llâh olanlar ise “lâ ilâhe illâ ente”ye ḳadar ‘urûc iderler.

Lâkin bu ‘urûcuñ fevkinde bir dahı rücû‘ vardır ki o maḳâma vâşıl olanlara velî-i mercû‘ nâmı ı‘tlâk olunur.

Anlar kemâl-i şaḥv ile âreste ve verâset-i enbiyâ ile pîrâste olan zâtlardır.

Cenâb-ı Ḥaḳḳ’ın ‘azamet ve ḳudsîyeti ve kendilerinin ‘ubûdiyet ve tezellülüni müşâhede iderler.

(4)

ve derece-i ‘abd ile Ma‘bûd’uñ miyânındaki fark-ı ‘azîmi ve bu‘d-ı mesâfeyi taḳdîr iderler.

Ve te‘diben “lâ-ilâhe illallâh” dimeğe mecbûr olurlar. Bunların muḥâtabı ya‘nî sâlikânı ne merkezde ve ne derecelerde ise anın ḥâline münâsib bir mâ‘nî ḳalbine ilkâ ve ta‘lîm iderler.

Ba‘zen lâ-ma‘bûd ba‘zen lâ-maksûd bâzen lâ-mevcûd ma‘nâsını ḳaşd buyurırlar.

Şu ḥaḳîkatı bir derece daha tavzîḥ itmek için bir vecih anı ifâde ederiz ki sâlik bidâyet-i aḥvâlinde bir ṭakım maḳâsîd ve metâlib-i beşeriye ve birçok mevcûdât-ı gayrı mütenâhiye ḳarşusunda bulunduğı tâbîrdir.

²² “Lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî küntüm mine’z-zâlimîn” Ayetin bir kısmı (Enbiya Suresi 87. Ayet)

Lakin ehl-i haqıkat nazarında bir insān ne gibi maqşūd ider ve qalbe tevcih eyler ise ma'ni o şey'in 'abdīdir ya'nī hādīmidir.

Binā'en'aleyh bu maqāmda sālīk lā-maksūd söyler ise kizb itmiş olur. Ancaq Zāt-ı Vācibü'l-vücūdı tefekkür iderek "lā-ma'būde illallāh" söyleyebilir. Mürşid ise bu maqāmda 'aynı ma'nâyı sālīk qalbinde istikrār maqşadıyla teveccüh eyler. Bu hāl bu zıkr bu teveccüh bir zamān istimrār ider ve sālīk qalbi tevhiide taqarrüb ider ise şüphesiz maqşad-ı dünyevīye taqlīle yüz tutar ve maqşad-ı haqıqī Hāzret-i Allāh olduğunu zevken müşāhedeye başlar.

O zamān her ne kadar mevcūdāt çok ise de lākin lā-maksūd derecesine tāmā idüb kendisini o muhītde görmek ister ve o tefekkür ile zihnini işğāl eyler. O hālde mürşid dağı lā-maksūdeyi sālīkīn qalbinde yerleştirmek huşūşuna teveccüh

(5)

ve şarf-ı maqderet eyler.

Bu devre-i sāniye dağı sālīkīn derece-i muvaffakiyet ve isti'dādına göre bir vakitler devām idince maqşad-ı dünyevīye ve metālib-i fāniye-i kevnīyeden istiğnā hāşıl olacağı gibi kāinātın kāffesi bir Şems-i Vācibü'l-vücūdīn zerrātı olduğu ve haqıkatde kendisinden başka bir mevcūd bulunmadığı hatıratı ufq-ı enfüsden tūlū'a temāyül ider. O hālde mürşid "lā-mevcūde illallāh" ma'nāsını sālīkīn qalbiñe ilkā maqşadıyla teveccüh eyler. Sālīk dağı o fikr ile zikre devām eyler.

Buraya kadar virilen izāhāta bir mürşidīn hūzūrunda ve taht-ı terbiyesinde bulunduğı bir sālīkīn haqkında olduğu bedihīdir. Lakin mürşidīn hizmetinde bulunmayan ve muhāberāt ile de evāmīrini ıskā ve telākkīye imkān olamayan sālīkāna gelince bunlar letā'if-i hamse ve belki 'aşereyi ihyā ve imār itmiş ve sultānū'l-ezkārı görmüş geçirmiş ba'dehu tertīb-i ma'rūf üzere zıkr-i tevhiide başlamış ya'nī velāyet-i şuğra ile müşerref olmuş ise ümid iderim ki qalbe ilhām olunan ahvāl sāyesinde terfī-i maqāmāta ve tahvīl-i ezkāriñda her ne kadar dūcār-ı te'eħhūr olsa bile lākin varṭa-i haṭāya vāki' olamaz. Şuna da ilāve idelim ki Allāh kelimesi Esmā-yı Hüsñā'nın kaffesini cāmī' bir ism-i zāt olduğundan bunda olan havāş ve 'azamet ve cāmī'iyet başka bir şeyde bulunamayacağından enbiyā-yı izām hāzerātı (efzālū'l-zıkrī lā-ilāhe illallāh²³) buyurmuşlardır.

El-ilmü 'indallāh vesselamü 'aleyküm ve rahmetullāh

Fī 15 Temmuz 1320 Erbīl

Ed-dā'ī Es'ad

(6)

Kelime-i tevhiid (lā-ilāhe illallāh) (Muhammeden resūlallāh) kelime-i taşdiq işbu her iki cümle-i mübareke noktasız on ikişer harfdır. Cennetiñ kapuları üstünde muharrerdir.

Cenāb-ı Allāh 'azīmü's-şān Hābīb-i Ekrem'i ve Ekber'i Muhammed Muştāfā şallallāhu 'aleyhi ve vessellem bi-'aded-i hāzā'in-i rahmetehū efendimiz hāzretlerini bi'l-cümle 'ibādına ve ḥattā maḥlūqātına Resūl (vemā erselnāke illā rahmeten lil-'alemīn²⁴) nās ve fermān-ı celīline bütün kā'ināta sebep-i rahmet olarak gönderdi (Rabbenā semī'nā ve eṭe'nā) ve (levlāke levlāk lemā ḥalektū'l-eflāk²⁵) ve (Ve-inneke le'alā ḥulūḳin 'azīm²⁶) buyurdu ve maḥbūbunıñ ism-i şerīfini ism-i celīli ile mā'an okunmasını irāde buyurdu.

"Eşhedü enne muhammeden resūlullāh" taşdiķen demesini bilmeyen "eşhedü en lā-ilāhe illallāh" demesini dağı bilemez. Musaddak olmayan muvaḥḥid olamaz demekden maqşadım Hāzret-i Aḥmed-i Muḥtār'ı lāyık olduğu derecede bilmeyen lāyık olduğu nisbetde Rabbū'l-'alemīn'i de bilemez.

Çünkü bizi Cenāb-ı Haqk'a işāl iden Haqk'a giden yolları 'amelleri gösteren ve ancaq bu işe me'mūr olan Peygamberimiz Aḥmed Muhammed Muştāfā Efendimiz hāzretleridir. Süleymāniye sancığı El-Becce kazaı dāhilinde İrān ḥudūdı üzerinde Beyāre köyü'nde ba'de'l-a'sr 'Ömer Ziyāeddīn hāzretleriyle oturırken müşārū'l-ileyh hāzretleri de dāmādı ve müderris-i ḥānḳāhı Monlā 'Abdulkādir Efendi hāzretleri ile konuşurken yanmış mūm ziyāsının qalbim üzerine müteveccih olduğunu gözümle müşāhede iderken der-ān nā'ib-i Resūlallāh olan Şeyh 'Ömer hāzretleri baña yüzini çevirip yalnız

(7)

²³ Hadis-i Şerif, "Zikrin en faziletlisi lā ilāhe illallāh'tır." (Tirmizi, Daavāt: 60.)

²⁴ Enbiya Suresi 107. Ayet

²⁵ Hadis-i Şerif, (Acluni, II: 164; Hakim el Müstedrek, II: 615)

²⁶ Ayet-i Kerime, "Sen elbette üstün bir ahlāka sahipsin." (Kalem Suresi 4. Ayet)

olmaz delili de berāber bulundur didi ve başını tekrār çevirüb ‘Abdülkâdir Efendi’yle konuşmaya devām itdi. Bu ziyā mûm değildi, nûr-ı tecellî idi. Tağlara tecellî olur da eşref-i maḥlûkât olan ḳalb-i beşere nûr-ı İlâhî teveccüh itmez mi. Mevâridâta taḥammül idemezsen delili berāber bulundur.

Huzûrda âdâbda kuşûr idersen delili berāber bulundur. Öyle eşref ve es’ad bir zamānda ve maḳāmda Ḥaḳ delālete ri’āyeten ve ḥürmeten ve üdebâ delili delil şefâ’atı akrebiyeti ḥasebiyle de tezyîd-i füyûzâta bādîdir. Sâlik daha kârlı olur dimekdir. Seyidü’l-kevneyn Şefî’ü’l-müznibîn andan başka yokdur. Şefâ’at-ı kebiri ancak Ḥazret-i Ahmed-i Muhtar’a maḥşûşdur. Anı kemâl-i maḥabbetle, şadâkatla, ḥaḳîkatle taşıdık itmeyen delâletden, şefâ’atden, ‘ināyetden mahrûm ve ḥattâ raḥmetden büsbütün meḥcûrdur. Çünkü raḥmet olarak, gönderilmiştir. Kendisine maḥabbet ve evāmîrine itâ’at itmeyen şefâ’atden ve Ḥaḳḳ’ın elṭâf ve raḥmetinden mahrûm ḳalmış dimekdir.

“El-‘ulemâ-i veraşetü’l-enbîyâ²⁷” ve “‘ulemâi ümmetî ke-enbîyâ-i benî isrâ’îl²⁸” olduğundan ‘ulemāmıza (zâhir ve bâtın) maḥabbet, ḥürmet, şerî’at, ḥaḳîkat dâiresindeki emîrlerine itâ’at olunmaz ise Peygamberimize de ḥattâ Allâh’ımıza da itâ’at itmemiş, ṭarîk-i selâmet ve sa’âdet-i dâireyni gâ’ib itmiş oluruz.

(Allâhümme rabbel hilli velharâm, ve meşâri’l-ḥarâm, ve rabbel beyt-el ḥarâm ve rabbel rûkni velmakâm ‘eblağül seyyidinâ ve mevlânâ muḥammed mines-selâm) Allâhümme erḥam Şeyḥ Necmeddîn ve sertâc-ım Şeyḥ ‘Ömer Ziyâ’eddîn ve Şeyḥ Muḥammed Bahâe’ddîn ve Şeyḥ ‘Osmân Sirâceddîn ve Mevlânâ Muḥammed Ḥâlid ve İmâm-ı Rabbânî ve sultânü’l-evlîyâ ‘Abdülkâdir el-Geylânî ve Şâh-ı Nakşibend

(8)

Muḥammed Bahâe’ddîn.

Allâhümme erḥam bi’l-cümleti’l-aşḫâb-i güzîn ve ehl-i beyt vel-âli ve ümmeti ḥazret-i resûl rabbi’l-âlemîn rızvânü’l-lâhi te’âlâ ‘aleyhim ecma’in.

Her bir a’mâl ve ḥarekât ḳaşd u niyetiñ neticesidir. (İnnemâ a’mâlü biñniyeh²⁹) niyet az veya çok olur. Ya ḥüsn niyet ya sû-i niyet olur.

İnsân niyetini ḳanğı cihetle şarf ve isti’mâl ider ise ‘ameliniñ, niyetiñ derecesine göre ya mükâfât veya mücâzât görür. Çünkü mücib-i mû’aḥze niyetiñ ve ḥareketiñ şarf ve icrâsı için insânın kısmen muḥtâr olduğu irade-i cüz’iye nâmı altında olan ḳuvvete virilen şalâḥat ve me’zuniyetdir.

Ḥüsn ve sû-i cihetleri ülfetiñ derecesiyle mütenâsibdir. Ülfet, maḥabbet didikleri sâ’iḳiñ esîr-idir.

Maḥabbet ya ḥaḳîkî ya mecâzî olur. (Ger der-yemenî çu bâ-menî pîşî menî³⁰) Yemen’de de bulunsan mademki benimlesin benim ögümdesin dimekdir. Mecâzî demek aşıl ma’nâsı üzerine isti’mâl olunmamış olan ḥâl ve keyfiyetdir. Bunun ‘aksi ḥaḳîkatdır.

(Der rāh-ı aşḳ merḥale-i ḳarîb u ba’d nîst) ‘Aşḳiñ yoluñda menziliñ yakın ve uzaklığı yokdur olmaz bilmez.

İtâ’at, ‘ibâdet, ḥidmet elbetde bir maḳşad bir ücret içündür. İnsân işi maḳtû’ ücretle görür ise ancak maḳtû’unu alır faḳaṭ bilâ-maḳtû’ görür ise muḳâbili iḥsândır. İḥsân olursa maḳtû’dan ziyâde maḫzar-ı mükâfât olur.

(9)

Cenâb-ı Ḥaḳ elbette ve her ḥâlde ‘ibâdete elyâḳdır faḳaṭ muḥtâc değildir. Ḥaḳḳ’a ‘ibâdet rızasını taḫşîl için olmalıdır. Cehennemden ḳurtulmak cennete girmek içün olmamalıdır. İtâ’at, ‘ibâdet bilâ-maḳşad, bilâ-ḡaraz ve maḥabbeten olursa ḡanî, seḫî, erḥam olan Ḥaḳ Teâlâ Ḥazretleri iḥsânını ebeden istiḥḳâḳından ezyed olarak baḫş ider.

Maḥabbet, ihlâs, rûḥ-ı itâ’at ve ‘ibâdet ve ḥidmetdir. Maḥabbet-i mecâzîde bile insân sevdiğiniñ emrine, mâlinı, cânını fedâ ider. Bu fedakârlık sevdiğine maḥabbetiniñ şadâkatine delâlet ider âşârdır. Maḫbûb sevdiğine yakın ḥâşıl iderse o da iltifâtını tezyîd ider şamîmiyet gösterir. Âşık o luṭfî gördükçe maḥabbetini artırır Tarafeyn yek-diğerine ‘arz-ı maḥabbet ider. Tarafeynden ḳanğısı zî-ḳudret ise diğerini lûṭfiyle müstaḡrak ḳılar. Netice ‘abd hem ma’bûduñı sevmeli hem de ma’bûdı ṭarafından sevilmelidir. Sevmek sevmekden yeḡdir faḳaṭ sevmeyince sevelemiz. Anı da bilmelidir.

²⁷ Hadis-i Şerîf, “Âlimler, peygamberlerin varisleridir” (Buhari, İlim: 10; Ebû Dâvud, İlim: 1; İbn-i Mâce, Mukaddime: 17; Dârimî, Mukaddime: 32; Müsned: 5:196)

²⁸ Hadis-i Şerîf, “Ümmetimin alimleri, İsrâiloğullarının peygamberleri gibidir.” (Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ: 2:64)

²⁹ Hadis-i Şerîf, “Ameller ancak niyetlere göredir.” (Buharî, Bed’ü’l-Vahy: 1, İman: 41, Nikâh: 5, Talâk: 11, Menâkıbu’l-Ensâr: 45, I’tk: 6, Eymân: 23, Hıyel: 1; Müslim, İmâra: 155; Ebû Dâvud, Talâk: 11; Tirmizî, Fedâilü’l-Cihâd: 16; Neseî, Tahâret: 59, Talâk: 24, Eymân: 19; İbn-i Mâce, Zühd: 26; Müsned, 1:25, 43)

³⁰ Ebû Saîd Ebulhayr’a ait beytin tamamı: Ger der-Yemenî çu bâ-menî pîş-i menî/Ger pîş-i menî çu bî-menî der-Yemenî (Yanımda iken gönli benimle değilsen, say ki Yemen’dedir. Yemen’de iken gönli benimle ise, say ki yanımdadır.)

(Fe sebbih bi hamdī rabbike ve kūn minessacīdīn. Vābud rabbeke hattā yeṭtiyekel yakīn.³¹ Fe sevfe yeṭillāhu bi kavmīn yuḥibbūhū ve yuḥibbunehu.³² Yusebbihu lillāhi māfis-semāvāti ve mā fīl arzi lehūl mülkü ve lehul ḥamdu ve hüve ‘ālā külli şey’in kādır³³) āyāt-ı kerīme ve (lā ‘ibādet ke’t-tefekkür³⁴) ḥadīs-i şerīfi ma’nā-yı müniflerini bilmek ve böylece Cenāb-ı Ḥaḳḳ’a ‘ibādet, itā‘at, maḥabbet itmekdir.

(Lā ilāhe illallāh) Ḥudā’dan gayrı Allāh yoktur. Ḥalīḳ’tan, Rezzāḳ’tan, Şānī’dan, Mün‘im’dan, Muḥsin’dan, Ḥāfız’dan ila āhire gayrısı yoktur. Ḥattā maḥabbet edilecek

(10)

‘ibādet olunacak Allāh’tan başka Allāh yoktur. Her şey fānīdır bākī olan Allāh’dır. Allāh’a maḥabbet fenā bulmaz. İnsān kendisiniñ beḳası için Cenāb-ı Ḥaḳḳa maḥabbetle itā‘at, ‘ibādet itmelidir.

(Ve leḳad ḥalāḳnel insāne ve na’lemū mā tuvesvisu bihi nefsuḥu, ve nahnū aḳrebu ileyhi miñ ḥabl-il verīd.³⁵ Ve nahnū aḳra’bu ileyhi min-kūm ve lākin lā ṭūbsirun³⁶) āyāt-ı kerīmeden birincisinin ma’nā-yı şerīfi: insānı biz ḥalḳ itdik anlarıñ ḳalbiñe ḥuṭūr iden vesveseyi bilürüz, zīrā bizim ‘ilmimiz insāna ḳarīb olan şāh damarından aḳrebdır ki insānıñ eczāsı ḥicāb olmaḳ vardır bizim ‘ilmimize ḥicbir şey ḥicāb olmaz (Bu ḳurbiyet ḥuşuşunda mütevellīh ve mutasavvıf eltāf-ı laṭif aḥvāl-i nazīf ma’ālī derc itmışlerdir).

İkincisinin ma’nā-yı münif-ı halbuki ol muḥtaṣıra (ḥālet-i nezīhte bulunan şāḥıṣ) ‘ilim ve ḳudret cihetiyle biz sizden yakınız lakin siz ḳurbiyetimizi idrāk itmezsiniz.

Mişāl bir tut yapraḡı gözümüzün öñüne getirelim. Gözümüzle ya ḥurde-bīn ile bakalım. Ḥattā ot diye farz ittiḡim yerleri bile yine büyük küçük hep ṭamarlardan ‘ibāret olduḡını göreceḡiz. Zīrā her neşvünemā bulmaḳ için ol şey’in eczāsıñın içinden havā, şu, ḥarāret mürür itmesi lazımdır. Anıñ için damarlar büyük küçük borulardır.

Mademki insānıñ kāffe-i eczāsı neşvünemā ḥaşşesine mâliktir. Kāffe-i eczāsı ṭamardır. İşte o ṭamardan daha yakın ‘acabā ne vardır (Allāh) vardır.

(11)

Şu ḳadar ki işte bizim ḥicābımız, aḥvālımız Allāh’ın bize bizden daha yakın olduḡı idrākiñe mānīdir. O idrāka nā‘il olmaḳ için nūr-ı aḳlın nūr-ı fikrin nūr-ı başıretin ziyāde feyizli olması ve insānıñ şāḥib-i ‘irfān-ı idrāk olması ve ‘ilm-i ledūnī bilmesi icāb ider.

Bir yabancınıñ, büyüḡün, pādīşāhıñ ḥuzūrında bulunan kimse her türlü ādab-ı zāhīrisini ṭaḳınır. ‘Aḳlını fikrini kendisiniñ ṭoplar ḥayā ider. Ḥālbuki kâ’inātın ve iḳlīm-i vücūdın Ḥākīm, Şānī, Ḥalīḳ-ı muṭlaḳı bize bizden yakın olduḡını bi-ḥaḳḳın bilmiş olsaḳ ādab-ı zāhīri ve bāṭınıñı muḥāfaṣa itmez miyiz? Elbette ideriz. Ḥālbuki Cenāb-ı Ḥaḳ bilā-inkiṭā‘ velā-infişāl bize bizden daha yakındır. Öyle olduḡından insān ma’a’llāh fenāfi’llāh ḥuzūr-ı ma’a’llāh olduḡını bilmelidir ve olmalıdır. Ciddi olarak bir maḳāma varmış ve evliyā³⁷ olmuş olanlardan ba‘ızları lā-ilāhe illā ene dimiş ve faḳaṭ te’dībēn lā-ilāhe illallāh söylemişdir.

(Fe veceda ‘abden miñ ‘ibādına āteynāhu rahmeten miñ ‘indina ve ‘allemnahu miñ ledūnna ‘ilmen³⁸) Ma’nā-yı münif: anlar anda bizim ‘ibād-ı ḥāşımızdan birinde buldılar ki aña ‘indimizden ‘ināyetimizle vaḥiy ve nübüvvet veya ṭül-i ‘ömür virmişdik denildiḡi Ḥızır cāmesini başına çekmişdi. Mūsā ‘aleyhiselām gelüb selām virdi. Ḥızır ‘aleyhiselām Benī İsrā’īl peyḡamberi Mūsā didi. Mūsā ‘aleyhiselām benim kim idüğümü saña kim bildirdi dedi. Cevābında saña benim mekānımı bildiren bildirdi didi. ‘İlm-i ledūnī ‘ilmi zāhirin gayrıdır. Faḳaṭ ‘ilm-i zāhīri taḥşīl itmekle ve bāzen de ‘ināyet ve luṭf-ı Ḥaḳ’la be-vasıṭa-i tarīḳat-‘aleyh ‘ilm-i ledūnī iḥşān olunur.

(12)

Ve Şeyḫ ‘Ömer Ziyāeddīn ḥazretleri de üç ay evvel ‘Ömer Şāfiyüddin isminde bir oḡlum dünyāya geleceğini de baña teḃşīr itmışdir. Ehl-i tarīḳat ehl-i zikirdir. Zikir fikrdir. Abdest, namāz vesa’ire ‘ibādet ve itā‘atiñ ādāb-ı müstaḥsenesi vardır. Anları bildiren uşūle şerī‘at ve zikir ta’līm itmek ve taḥşīl eylemek ḥuşuşundaki uşūle de tarīḳat dinür.

³¹ Ayet-i Kerime, “Ama sen rabbini hamd ile tesbih et, secde edenlerden ol! Kesin olan şey gelinceye kadar rabbine kulluk et. (Hicr Suresi 98. 99. Ayet)

³² Ayet-i Kerime’nin bir kısmı, “Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler.” (Maide Suresi 54. Ayet)

³³ Ayet-i Kerime, “Göklerde bulunanlar da yerde bulunanlar da Allah’ı tesbih ediyor. Egemenlik O’nundur ve hamd O’na mahsustur. O’nun her şeye gücü yeter.” (Tegabün Suresi 1. Ayet)

³⁴ Hadis-i Şerif, “Tefekkür gibi ibadet yoktur.” (Ali el-Müttakî, XVI: 121)

³⁵ Ayet-i Kerime, “İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında solunda oturmuş iki alıcı (yaptıklarını) alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız.” (Kaf Suresi 16. Ayet)

³⁶ Ayet-i Kerime, “Biz ona sizden yakınız, fakat göremezsiniz.” (Vakıa Suresi 85. Ayet)

³⁷ Metinde “öyle” yazılmaktadır. Anlam gereği bu şekilde okunmalıdır.

³⁸ Ayet-i Kerime, “Derken, kullarımızdan birini buldular ki ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ona nezdimizden bir ilim öğretmiştik.” (Kehf Suresi 65. Ayet)

Ṭarīk-i ‘alīye-i Aḥmedīye çokdur. Anlardan biri de ṭarīk-i Nakṣibendī’dir. Bu ṭarīki mubārekiñ aḫṣar yolu da rābiṭa-i şerīfesidir. Rābiṭa-i Nakṣibendī bir sübhānī nürdür hep anıñ ḥāmilleri ser-te-ser nürdür.

Rābiṭa bāğdır. Rabṭ-ı nefsinı dünyādan men‘ idüb āhirete rabṭ itmiş kimsedir. Ḥaṭ birçok şıfırların fāsılasız yan yana birleşmesinden ḥāşıl olur. Zincīr de kezā nukātıñ ya zincīr parçalarınıñ yek-diğeri arasında infişāl olursa kesilmiş olur. İttişāl bādī-i cereyan infişālī kaṭ‘-ı sereyāndır.

‘Abd ile Cenāb-ı Hāḳ arasında vāsıta-ı ‘ilim ve ma‘rifet olan Hāzreti Peygamberimiz efendimiz ve andan soñra vārişi bulunan ‘ulemā ve meşāyih-ı kirām hāzerātıdır. Anlardan birisine ḥürmetsizlik maḥabbetsizlik edilmiş olsa cereyān-ı feyz derḥāl münkaṭı‘ olur. (Rābiṭāsız rabṭ olunmaz nāfilen. Rabṭ-ı ḳalḅ ile metīn ṭur her zamān) Üstāz, ‘ulemā, meşāyih mürebbī dest-gīr ve mu‘āvindir. Vāşıl-ı āmāl olmak üzere ta‘kīb olunacak ṭarīk-i dünyā ve āhirette uzundur. Yola düşmek için delīl-i refīḳ lāzımdır. (Kimsesizdir kimsesiz nerde olsa kimsesiz evvel refīḳ soñra ṭarīk dedikleri şüphesiz)

(13)

Huzūr

Huzūr- Ḳalbi intikālāt ve ḥayālāt ve ‘alāyıkdan külliye fāriğ ve ḥālī bulundurmak, yalnız vird-i muḥāṭabı ne ise onu zikr ve fikr itmek ne ise onunla hem-ḥāl olmuş görmektir.

Ḥayālāt-ı beşer deñiz taḷgaları gibi her añ bir şekil ve şüret ve cereyan ḥāşıl ider ve bir añ içinde sür‘at-i seyyāle-i elektrikden ziyāde bütün kā’inātı devir ve seyr ider. İşte böyle ele avuca sığmayan³⁹ kuvve-i ḥayālīyeyi bir noktaya ḥaşr ve ḥabs iden ve tedricen bunda ülfet eyleyen kimse derecāt ile ḥuzūra mālīk ve güzel bir sālīk olur. Bu ḥāl ve şüretin göstereceği te‘şīrātı iki mişāl ile ta‘rīf kāfīdir.

(1) Sigarayı güneşin ḥarāretiyle yakmak için pertevsiz didikleri bir nev‘i cām isti‘māl olunur. Bu cāmın vazīfesi ḥarāret-i şems toplamak ve şeker külāhı gibi bir şekil-i maḥrūṭı peydā iderek bu maḥrūṭın iḥrāk noktasına sigarayı şābit olarak tutulduğunda hemen tütünde bir duman ḥāşıl olur ve yanar. Eğer sigara miḥrāk noktasına getirilmez ise veya sigara teşbit itdirilmez ise veya pertevsiz müteḥarrik bulunırsa sigara yanmaz.

(2) Āyine şābit olmadıkça karşıdaki eşyānın ḥayālını görinecek seçilecek derecede irā‘e idemez.

Huzūr ta‘bīr-i ekşer-i isti‘mālde Hāḳ ile ḥāzır olmak Hāḳ’ın ḥuzūrunda bulunmak mā‘nāsını kaşddır. ‘Abdin Hāḳ ile ḥuzūru ise ḥalḳdan gaybubetdir.

(14)

Bu vecihle ḥuzūr-ı Hāḳ ‘abd-i sālīkiñ ḳalbine zikr-i Hāḳ gālīb ve müstevlī olarak ‘abd, ḥuzūr-ı Rabb-i Mute‘āl’de ḥāzır olmağdan ‘ibāretdir. Sālīkiñ ḥalḳdan gaybeti ḥasebiyle olacağından ḥalḳdan bi’l-külliye gaybet idenin ḥuzūru daḥı bu vecihle ḥuzūr-ı tāmmeğe mazḥar olur.

Huzūrda ḥabs-i nefisle ḳalbe tevcīḥ idilen nūr-ı nazārın te‘şīriyle ḳalbiñ ve bütün bedeniñ titrediği ḥis ve müşāhede olunur. Zikr kuvvetiyle bütün bedende zikr itdiği görülür. İşbu müşāhedāt ḳāl ile değil ḥāl iledir.

Namāzlarda ḥuzūr-ı Hāḳ’ta mıyız ḥalḳta mıyız bu herkesin nefsinə nazār ve kıyāsla müstebān olur.

Huzūr-ı mūraḳebe ḥaḳḳında Ḥalīfe-i Ekber Hāzret-i Peygāmbere şallāhu ‘aleyhi vesellem efendimiz buyurmuştur ki (en ta‘budellāhe ke-enneke teraḥu fe in lem’ tekun teraḥu fe inneḥü yerāk⁴⁰) mā‘nā-yı şerīfi Cenāb-ı Bārī’yi görür gibi ‘ibādet itmek olub eğer sen görmez isen Hāḳ Sübhānehü ve Te‘ālā Hāzretleri seni görür gibi olduğunu bil. Lā teşbīḥ bir mişāl:

Dirler ki falān adam vezīr ḥuzūra çıkdı. Añlaşılr ki ḥuzūr-ı pādīşāhiye çıkmış. Pādīşāhiñ ḥuzūrunda bulunan, bütün ‘āḳıl ve fikr ve ḥayālını cem idecek ki irādet-i seniyye ne ise ḥüsn-i telaḳḳı itsün. Pādīşāha lāyık ve münāsip olan cevābı vīrsün. Eğer ‘āḳıl ve fikri dağınmış olursa aldığı o emri unuttur. Cevāb da viremez o vazīfeyi de yapamaz.

(15)

DİGer Mişāl

Tecelliyāt, fuyūzat-ı İlāhī, nā-mütenāhīdir. Ansız hiçbir añ ve zamān yokdur. Eğer olsa Cenāb-ı Hāḳ’ın ḥāşā maḥlūḳātından gāfil ve kendisinin de ‘aciz olduğu añlaşılr. Ayete’l-kürsīnin mā‘nā-yı şerīfi: Allāh Te‘ālā ḥalḳa Ma‘būd-ı Bi’l-Hāḳ’dır. Andan gayrı ‘ibādete müsteḥaḳ yokdur. İllā O’dur ḥayāt-ı dā’imide bākī maḥlūḳātın

³⁹ Metinde “safhayat” geçmektedir. Anlam gereği bu şekilde okunmalıdır.

⁴⁰ (Buhārī, Tefsīr, (Lokman) 2)

tedbîrinde kâ'imdir. Anı uyğunun evveli ve âhiri aḥz itmez ya'nî imızganmak ve uyumaktan münezzehdir. Göklerde ve yerlerde olanların cümlesi Anı'nı içündür Anı'nı mülkidir. Ol kimse ki kıyâmetde anı'nı 'indinde bir kimseyi şefâ'atle kurtaramaz. Meğer yine Anı'nı izniyle olur. Âsumân ve zemîn ehlinin öñlerinde (emr-î dünyâda) ve âhîretde (ardında) olanı bilir ve Anı'nı 'ilminden bir şey'i-mahlûkat ihâta itmezler. Meğer ki bildirmesini ol irâde ide. Ol 'Azîmü's-şân'ın kürsîsi yahûd 'ilmi semâvat ve 'arzı ihâta ider ve gökleri ve yerleri hıfz itmek Aña meşakkat virmez. Ve ol 'Azîmü's-şân vehm ḥadedinden a'lâ ve fehm u idrâkdan a'zamdır. Bu âyet-i kerîme Âyât-ı Qur'ânîye'ni eşrefidir. Ḥadîs-i şerîf'de gelmiştir ki bu âyet sâk-ı 'arşın yanında lisânıyla Ḥaḳ Te'âlâ'yı takdîs ider.

İşte biz her vakit Ḥaḳ'ın ḥuzûrundayız ve bizi görür fakat biz ḥuzûrda değiliz ki (ve fî külli şeyin lehü âyetüñ tedüllü ala ennehü vâhid⁴¹) herşey Cenâb-ı Ḥaḳ'ın birliğine âyetdir olduğunu bilelim.

Ey birâder bilmiş ol kim (ḳurb-ı Ḥaḳ zîr u bâlâya sefer ḳılmaḳ degil) (ḳurb-ı Ḥaḳ varlıktan itmektir güzêr mâl ve mansıbdan güzêr ḳılmaḳ degil)

(16)

Ḥaḳtan gaybûbetden maḳsad insanlar içinde bulunmaḳ dâ'imâ tenhâda yaşamaḳ değildir. İnsanlar içinde bulunmalı tedvîr-i umûr itmeli fakat kalbden ḥâtırdan Allâh'ı çıkarmamalı. Ḥaḳ'tan zerre ḳadar ayrılmamalı. Buna keşrette vahdet, vahdette keşret dirler. Meşelâ insân çalgı 'âleminde bulunur cismen fakat Cenâb-ı Ḥaḳ'ın ḥuzûrundadır. İnsân yalnız tenhâ olarak bulunur fakat zihninden, ḥayâlinden her şey geçirir

Murâkabe

Murâkabe yol gözetmekdir yahûd 'abdin cem'î aḥvâlini Cenâb-ı Ḥaḳ'ın ma'lûmı idüğünü 'ale'd-devâm mülâhaza iderek ḥudûd ve o evâmîr-i İlâhîye'yi ḥüsni muḥâfaẓa itmektir. Naẓm-ı celîlde (ve kânellâhu 'alâ külli şey'in râkiben⁴²) buyrulmuştur. Bâlâda tafşîlât mûrakebenin uşûlünü tavzîhe kâfidir.

Namâz

Namâz farzdır. Beşer efzâl-i mahlûkâtdır. Nev'-i mahlûkâtdan her biriniñ kendisine maḥşûş tesâbihi vardır. İnsânın da o tesbîḥâtla berâber namâzı vardır. Mahlûkâtdan bir kısmı ağaçlar gibi ḳâ'imen bir kısmı dört ve iki ayaklı ḥayvânlar gibi zemîne ufkan bir kısmı yire sürünerek bulunurlar. Bir kısmı da taḡlar ve taşlar gibi şâbit ve ḳa'id bir ḥâlde bulunurlar. Namâzda ḳıyâm, sücûd, rûkû', ku'ud ḥarekâtı vardır ki diğêr mahlûkâtın uşûl ve şekl-i tesâbihini câmi'dir.

Namâza "Allâhu ekber" diyerek dâḥil oluruz. "Allâhu ekber" diyince ḥuzûrda bulunacağız ve Allâh'ın ne derece büyük ve 'ibâdete elyaḳ olduğumı taḥattür iderek ḥuzûr-ı Ḥaḳ'a ancak kendisine 'ibâdet için dâḥil olduğumızı bileceğiz.

(17)

Bâ'de'l-besmele (el-ḥamdülillahi rabbil 'âlemîn) didik. Ḥuzûr-ı İlâhî'de kendisine ḥiṭâba her bir 'âlemin Rabbisi(ve benim Rabbim sensin) olduğumı bildim ve saña ḥamd-i 'azîm eylerim. Rab terbiye idici Ḥâlîḳ-ı Şânî Ḥâfız-ı Mâlik taḥḳîḳen Sen 'Azîmü's-şân olduğumı bilirim deyu taḥattür itmelidir. İşte sen Allâh'ın ḥuzûruña çıkmak naşîbinden, şerefinden dolayı saña ḥamd iderim. Cenâb-ı Ḥaḳ ḥuzûr-ı Bârî'sinden bile 'abdinîñ Naẓm-ı celîlde (elâ lillâhid-dinü'l-ḥâlîş⁴³) şîrk ve riyâdan muḥliş ve mûmahhası olan din ile Cenâb-ı Mabûd'a 'ibâdet idilmesi emridir.

Ḳuluñ za'fiyetine merḥamet idiyor da tebdîl-i ḥareket ve oturmaḳ için müsâ'adeten emrediyor ne derece şefḳat ve merhametdir. Şoñra (errahmânü'r-rahîm) okuyoruz. Yârabbi! Sen ziyâde rahîm ve rahmet idicisin. (iyyake na'bûdü) Saña 'ibâdet ideriz. İşte burada ḥitâp ve ḥuzûr şaḥîḥ olmalıdır. (ve iyyake nesta'in) Ve ancak senden yardım medet isteriz. (ihdinâ's-siratâl müstaḳîm) Bize dünyâ ve âhîrette ṭoḡrı yolu göster, iḥsân it ve şîrât-ı müstaḳîmden sühûletle geçmek için yardım it. Zaten Cenâb-ı Ḥaḳ İslâmlara Ḳur'ân-ı 'azîmü's-şân'la ṭoḡrı yolu göstermiştir. Anda zerre ḳadar şüphemiz yokdur. Yalnız Yârabbi! Ben ṭoḡrı yoldan çıkıyorum. Beni kendi rahmetiñle ṭoḡrı yola şevḳ it, tevfiḳât-ı İlâhîyeni baña iḥsân it diye du'â iderim. (Şîrât-ı l-lezîne en'amte 'aleyhim) Ol kimselerin yolu ki anları faẓl u iḥsânıyla nübüvvet, risâlet, velâyet, siddîḳiyet, şehâdet, şalâḥiyet ve zâhîren ḳabûl-ı şer'at ve bâtinen ittîlâ'-ı esrâr-ı ḥaḳîḳat ni'metlerine nâ'îliyetle mu'azzez ve mûkerrem ḳıldıñ. Anlar gibi baña şîrât-ı müstaḳîm

(18)

⁴¹ İbnü'l-Mu'tez'in şiirinden bir beyit

⁴² Ayet-i Kerime, "Allah her şeyi görüp gözetmektedir." (Ahzab Suresi, 52. Ayet)

⁴³ Ayet-i Kerime, "Bilinmeli ki halis dindarlık yalnız Allah için olanıdır." (Zümer Suresi, 3. Ayet)

üzere hidāyet naşīb eyle. (ğayrıl mağđübī ‘aleyhim) Anlarıñ üzerlerine gāzab itdiğın gibi değıl. Ben o gibi āhvālden ancağ Zāt-ı ulūhiyet’ine şıgınıırım. Beni hıfz ve mes’ūd eyle.

Cenāb-ı Hāk Sūre-i İhlāş-ı şerīf’inde kendisini medh buyurmuşdur. Namāzlarda behemehāl rek‘atlarıñ birisinde İhlāş-ı şerīf okumalıdır i’tikādındayım. Allāh’ı seven ve Allāh’a maḥabbeti olan hemān dā’imā İhlāş-ı şerīf ve Āyet-i Kürsī’yi ve Fātiḥā-ı şerīfe’yi okumalıdır fikrindeyim.

Huzûrda ‘aşıkla ma’sukun mülākātında ḥāşıl olan zevk gibi lezzet almalı ve ağılamalıdır. “Pādişāh konmaz sarāya ḥāne ma’mūr olmadan” didikleri gibi taḥayyülâtı kalbden Beytullah’dan çıkarmalı. Maḥabbetullāh ile tenevvür-i ḳalb itmeli. Cenāb-ı Hāk ‘abdini ḥuzuruña da’vet ittiğı gibi ‘abd-i ‘āciz de “Yārab! Sen de bendeniñ beytine gel” demeli ve ḳalbi tecellī-i İlāhī’ye açık bulundurmalı. ḳalbiñ üzerinde (Allāh) İsm-i A‘zam’ının yazıldığını görmeli ve ḥattā Ḳur’ān-ı Kerīm okundığını işitince Ḳur’ān-ı Kerīm’i insān kendi ḳalbi üzerinde yazılmış olduğunu görmeli ve okumalıdır. Ya’nī şāḥife-i kitābdan okur gibi şāḥife-i ḳalbden okumalıdır. Ve Ḳur’ān-ı Kerīm’i kim okursa okusun ya Cenāb-ı Hāk bizzāt ve fermān buyurmakta olduğunu veya Cenāb-ı Ḥazret-i Peyğāmbir şallāluḥu ‘aleyhi vesellem efendimiz okumakta olduğunu bilmeli ve öylece diñlemelidir. Güzel şadā ve edā ile kıraat olunan Āyāt-ı Kerīme’yi bütün kā’ināt şamt-ı sükūta varmış maḥlūkāt bu hāle āşık olmuş ḳubbe-i semā şadā ile dolmuş istimā’ etmekde olduklarını müşāhede ḳabildir. Allāh’ın

(19)

fermānı okundığında aña ta’zīm itmemek diñlememek ne derece ğaflet ve bedbaḥtlıktır. Fātiḥā-i şerīfe ḥaḳḳında Erbil’li bālāda mezkûru’l-ism reşādetlu Şeyḫ Es‘ad Efendi ḥazretlerinin fi 15 Eylül 324 sene târiḫinde ‘ācizlerine yazub iḥsān itdiğı mektûbını tebriken zırde ‘aynen taḥrīr eyledim.

Muḳaddime

Bi’smi’llāhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm

Ḳāle Şallāhu ‘aleyhi vesellem (in aḥadküm îzā şalli yūnaci rabbēhü⁴⁴) diye namāz kılan kimse Cenāb- Hāk ḥazretlerinin münācāt ve mükālemetiyle kesb-i şerīf etmekde bulunduğı Ḥadīs-i şerīf ile müşbetdir.

Şu ḳadar var ki ğaflet ile edā olunan ya’nī ḥuzûr ve ḥuşûdan ḥālī ‘azāmet ve heybet-i kibriyā tefekküründen āri bulunan ‘ādī bir namāzın fesādına Bişr-i Ḥafī ḥazretleri ḥākim olmuşlardır. Bişr-i Ḥafī Bağdad’a Āzamīye Nāḥiyesinde medfûndur.

Nitekim (lā şalāte limen lāyeḥşē⁴⁵) Ḥadīs-i şerīf’i buyurulmuşdur. Binā’en‘aleyh edā-yı şalātını daha toğrışı ḥuzûr-ı Bārī sa‘ādetiyle teşrif ve tefeyyüzâtını murād eyleyen zāt namāzdaki ḥāl ve ḥarekâtını taṭbīḳ için bir mişāl-i cismānī tefekkür ve taşvīr iderse fenā olmaz i’tikādındayım. Meşelā de’b-i ḳadīm ‘ādāt-ı müstedimedden olduğu üzere li-eclī’l-istiṭāf birisini ziyārete giden kimse du‘ā maḳāmında bulunan selāmdan soñra güzel bir ḥamd u şenā etmek ve minel-kadim-i şerīf menşūbiyet ve maḥsūbiyetleriyle müfteḥir bulunduğunu i’tirāf eylemek eñ soñra her göz ḥātırı olan müsted‘āyatını maḳām-ı istirḥāmda

(20)

bulunmağ gibi bir ḥātırayı taşvīr ve bir emr-i ma’ḳulī bir emr-i maḥşûşa teşbīḥ iderse şüphesiz rāsime-i şalātın ifāsına yardımı olacağı bedihīdir.

‘İlāveten maḳāl olarak şunu daḥı ifādeyle taşvīr-i merām iderim ki namāzlar aḳvāl ve e’āl i’tibārıyla melā’ike-i kirāmın envā’-ı ‘ibādâtını cāmī’ bulunduğundan şalātımızın efdāl-i ‘ibādāt olduğu inkār olunmamalıdır.

Melā’ike-i kirāmın bir kısmı kıyāmda ve bir kısmı ḳu’udda bulundıkları gibi bir ḥaḳımı rükû’ bir ḥaḳımı sūcūd ile me’mûrdur.

Tekrâr-ı tekbīr ve tezkâr-ı taḥmīd ve tesbīḥ ile meşğul bulundıklarından millet-i muḥtereme-i İslāmīye’niñ faziletlerinde fezā’il-i mezkûreniñ kāffesinden ḥişşemend-i mübāḥāt olacağları şāyān-ı şükrandır.

Maḳşūd- Edā-yı şalāt şüretiyle ḥuzûr-ı Bārī-i te’ālā’ya dāḥil olacağ bir ḳul selāma bedel her şeyden muḳaddem ‘azāmet-i kibriyāyı i’lān iden “Allāhuekber” cümle-i cemīlesini netice-i düḥul ve vesile-i ḳabul idecektir.

Bi’smi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm ile temin ve tebrīk itdikden soñra evşāf-ı ḥamīdesiniñ kāffesi bir Zāt-ı bī-çün’e maḥşûşdur ma’nasında bulunan “elḥamdüli’llāh” kelime-i ṭayyibesini zıkr eyleyecektir. Şenāyā gelince arz ve taḳdīm olunur ki (Rabbī’l- ‘alemīndir.)

⁴⁴ Ḥadīs-i Şerīf, “Namaz kılan kimse (yalnız) Rabbine yakarır.” (Ahmed b. Hanbel, 2/67)

⁴⁵ Ḥadīs-i Şerīf, “Kalbinde ḥuşu duymayanın namāzı red olunur.” (Müttakī el-Hindī, Kenzū’l-ummāl, III: 61, h.no: 5888)

On sekiz biñ nev'-i 'âlemin haqîkî bir mürebbîsidir. 'Âlem-i mezkûrîñ umumını halk ve icâd ve terzîk gibi ni'am-ı dünyevîye ile mazhar-ı ism-i Rahmân buyurmuşlardır.

Kezâlik dâr-ı be'kâda olsun rûz-ı cezâya olsun hâl ve 'a'qd idecek veyâhud ta'srîfata iştirâk eyleyecek bir a'had-ı mutaşavver olmadıgından (mâlik'i yevmi'd-dîn)

(21)

yalnız kendisidir. Hamd u senâ bu şüretle ifâdan sonra sâbık ve lâhık 'ubûdiyetimizin ve her dürlü isti'tâfatımızın Zât-ı akdeslerine mahşûs ve münhaşır olacağı ifâde iden (İyyâke na'bûdü ve iyyâke nesta'in) ta'bîr-i 'irâbıyla iktisâb-ı ihtîşâş ve iftihâr olunacaktır.

Tenbîh- 'Abdin isti'tâfa istihkâkı vazîfe-i 'ubûdiyetiñ ifâsından sonra olacağına şarîh bir işâret bulunan şu Âyet-i celîle'den igmâz-ı 'ayn olunmasın. Ba'dehu şahih bir te'emmül-i 'amîk bir tefekkür ile bu dâr-ı fenânîñ şâyân-ı i'timâd ve iltifât olamayacağını iz'ân iderek toğrıdan toğrıya cennât-ı 'âliyâta gidecek mu'kaddes bir şâh-râh-ı İslâmiyeti istirhâmdan 'ibâret olan (İhdina's-sirâtel müstakîm) tazarru'âtına müsâra'at olunur. Ehl-i imânîñ 'avâmından havâşşına havâşşından havâşşu'l-havâşşına varınca tabakât-ı 'âlemiñ mesâlik ve merâtibi ve her bir ferdiñ me'tâlib ve me'aribi mütefavit olduğundan vukû' bulan istirhâmlarîñ umûmî bir noktaya münhaşır bulunmadığı bir emr-i tâbî'idir. Meselâ 'avâm-ı nâs şirât-ı müstakîmden zâhir şer'atı havâş olanlar şer'at ve haqîkatı ma'kâm-ı verâsete şu'ûd iden havâşşu'l-havâş ise fazla olarak ma'kâm-ı irşâd ve da'veti murâd idüb Cenâb-ı Rabb-i 'ibâd hazretlerinden istirhâm eylemektedir.

Binâ'en'aleyh şirât-ı müstakîm âyet-i kerîmesi enbiyâ ve evliyâ ve mü'min-i bî-rayb u ri'yâ mişillü ni'met-dîdelerin mesleği ma'nâsına olan (Şirâtellezîne en ânte 'aleyhim) kezâlik meslek-i Yehûd ve Naşârâ'nîñ başkası demek olan (gayril mağdubî 'aleyhim ve la'z-zallin) âyet-i kerîmesiyle tavşîf idilerek mesâlik ve merâtib-i mezkûrenîñ

(22)

'umûmiyle tatbîk buyurulmuştur.

Hâtîme

Fâtihâ-i şerîfe'nîñ müstemîl olduğu esrâr ve nikâtı haqıkiyle bilmek Zât-ı Haq te'âlâ hazretlerini bilmek gibi müstehyil bulunduğundan yalnız Fahr-i Râz efendimiziñ tefsîr-i şerîfinden meşhûd-ı fakîrânem olan nüktelerden bir nebze'ciğiniñ arz ve beyânına cesâret eyledim. Şöyle ki:

Fâtihâ-i şerîfe Sıfâtullah-i te'âlâ'dan ulûhiyet, rubûbiyet, rahmâniyet, rahîmiyet, mâlikiyet gibi bes sıfatı şâmil ve şifât-ı ma'hlûkâtdan dahı 'ubûdiyet, isti'ânet, taleb-i hidâyet, ricâ-yı istikâmet, istirhâm-ı ni'met mişillü beş sıfatı câmi'dir. 'Ubûdiyet ulûhiyete, isti'ânet rubûbiyete, taleb-i hidâyeti rahmâniyete, ricâ-yı istikâmet rahîmiyete, istirhâm-ı ni'met mâlikiyete tekâbül idince nükte-i hikmet ve şahid-i illiyet ve ma'lûliyet kemâliyle 'arz-ı cemâl ider.

Allâhümme erinel haqka haqqan ve'ruzuknâ ittibâ'ahü ve erinel bâtla bâtılan ve'ruzuknâ ictinâbehü âmin ve ve âhıru da'vana enil hamdülillâhi rabbil 'alemîn mücrimetün muhammed şallâhu 'aleyhi vesellem ve bi 'adedi hazâ'ni rahmetehü.

İhlâş-ı şerif

(Kul hüvellâhu ehad allâhü's-şamed lem yelid ve lem yüled ve lem yekûn lehü küfüven ehad)

(Ma'nâ-yı münîfi)

Yâ Muhammed! Saña Allâh te'âlâ'dan su'âl idenlere sen de ki: Ol Allâh te'âlâ birdir şerîki ve nazîri yokdur. Dergâhı erbâb-ı hâcâta ma'şûd ve cümleñ seyyidi ki büyüklük anda nihâyet bulmuştur. Ve dâ'im ve Bâkî'dir. Anuñ için veled yokdur.

(23)

ve olmadı ve olmaz ve verâsete muhtâc değildir ve anuñ için ve aña baba olmadı ve kimseden toğmadı ve hiç kimse aña akrân ve mümâşil olmadı. Bu sûre-i şerife böyle muhtaşar iken ma'ârif-i ilâhiyenîñ cem'ini müstemîl olduğu için anı okumak sülûs-i Kur'ân'ı okumak gibidir.

Üç kere İhlâş-ı şerîf okumak bir kere hatm-ı şerîf okumak gibidir

İhlâş ile ihlâş olur peydâ

İhlâş ile bulunur Cenâb-ı Mevlâ

Rukû'da “şubhâne rabbiyel ‘azîm” secdede “şubhâne rabbiyel ‘âlâ” dirken yâ Rabbi! Seniñ gibi ‘azîm olan Allâh’a tesbîh ve sücûd iderim. Zîrâ tesbîh ve sücûd ancak Saña mahşûşdur diye tefekkür itmelidir. İki tarafa “esselâmüaleyküm ve rahmetullâh” demekden maksad sağ ve şolumuzda bulunan melâ’ike-i kirâm hazeratına du‘â itmekdir. Her nasıl olursa olsun huzûr-ı Hakk’a varan kûl tehî-yi dest çıkmaz. Yalnız kemâl-i zilletle “el açıp diyelim Hakk vir, nazâr-ı merhametle bakıvir.”

Namâz mi‘râc-ı mü‘mindir. Rabbisiyle görüşmek isteyen namâz kılmalıdır.

Hadîs-i şerîf “el ihlâsı sırrı min sırrı istid‘âvetü kalbi men ahibbete min ‘ibâdî” ihlâş esrâr-ı İlâhiyesinden bir sırr-ı hâş olub ‘ibâdından sevdiği kullarının kalb-i münîrlerine va‘z ve ibdâ‘ buyurulduğunu mübeşşir ve mevrûddur. Üç defa İhlâş-ı şerîf okumak Kur‘ân-ı kerîmi bir defa hâtm etmek şevâbındadır. İhlâş-ı şerîfin keşret-i kırâati okuyan kimseyi şâhib-i ihlâş ider. Şuver-i sâ‘ire-i Kur‘ânîye evâmîr ve ahkâmı mübellîg, İhlâş-ı şerîf ise şîrîf Cenâb-ı Hakk’ı tevhit taqdîs tenzîl ider. Zât-ı ehad ve şamedaniyetine mahşûş ve mübeşşir sûre-i İhlâs’dır.

(24)

Tevbe- Peşimân olmak. İnsân aşhâb-ı gafletten olduğu cihetle kuşûrdan aşla kurtulamaz. Görmekle, işitmekle, söylemekle, işlemekle, temâsla, tatmakla, koqlamaqla kuvve-i muhayyile ile sû-i zânla irtikâb-ı ma‘âşî idebilir.

İşte bilerek bilmiyerek ittiği günâhlardan dolayı Cenâb-ı Hakk’tan ‘afv ve mağfiret taleb etmek üzere tevbe itmelidir.

Hayâ

Hayâ- Utanmak. “El-hayâ mine’l-îmân⁴⁶” hadîs-i şerîfidir. Utanmak imândandır.

Sûre-i Âl-i ‘imrân’da beşinci âyet-i kerîme (“inne’l-lâhe lâ yaħfa ‘aleyhi şey’üm fîl erzi ve lâ fi’s-semâi”⁴⁷ ila âhire) buyrulmuştur. Ma‘nâ-yı şerîfi: tahkîken Allâh te‘âlâ’ya yer ve gökde ħafî bir şey yokdur, cümlesini ‘ilmi muhîttir.

İnsân sırran yaptığı bir işine kendisi gibi gâfil bir kûl vâkıf olunca mahcûb olur ya o hâle Cenâb-ı Hakk’ın muhtâlî olduğunu tamâmen yakinen bilirse nasıl olur? Hazret-i Risâlet-penâh şalla’llâhu ‘aleyhi vessellem efendimiz buyurmuştur ki Hakk’dan hayâ iden re’sini ve andaki olan kuvâyı ve batnîni ve andaki em‘âi ħıfz eylesin. Mev‘îni ve çürüyeceğini yâd itsün. Tâlib-i âhiret olan dünyâyı terk itsün. İşte bu hâl ile muttasıf olan ve bu e‘âli işleyen Cenâb-ı Bârî’den hakk-ı hayâ ile istihyâ ider.

Hazret-i ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm’a Cenâb-ı Hakk vahy-i İlâhî ile irâde buyurmuştur ki ya ‘İsâ! İbtidâ nefsiñe va‘z eyle. Eğer müte‘îz iseñ ve mütenaşşih olur iseñ ba‘dehu halka ve va‘z eyle. Ve illâ bilâ- itti‘âz itmekden istihyâ kıl.

(25)

Benim gibi vâ‘izler bu ħitâb-ı izzetden ‘ibret almalıdır. Naşihatlerin ‘adem-i te’sîriniñ esbâbı budur.

(Allâhümme igfirlenâ verhamna inneke entel gâfurul kerîm)

Yâ Rabbi! Bize mağfiret ve merhamet eyle. Tahkîken şüphesizsin kerîm ve gâfursun ihsân idici ve afv idicisin.

Sûre-i Enbiyâ’nın altıncı âyet-i kerîmesi⁴⁸ (Ve mâ erselnâ kableke illâ ricâlen nühî ileyhim fes elü ehle’z-zikri in küntüm lâ tâ‘lemin). Ma‘nâ-yı şerîfi: Yâ Muhammed! Senden muḳaddem gönderdiğimiz peygâmbler melek olmayub insân idiler. Biz anlara vahiy iderdik. Ehl-i kitâb ‘ulemâsına su‘âl iden resûllerin beşer idüğünü size ħaber virsünler ki siz bilmez iseñiz. Ehl-i zikr peygâmbler ve vârisleri olan ‘ilm-i zâhir ve bâtın erbâbı ve ‘ulemâsıdır. ‘İlm-i zâhir ile ‘ilm-i bâtın aşhâbının arasındaki fark ve ‘alâyim âtîdeki mişâl ile bilinür.

(1) Âbdest almak kısmen farz, sünnet, müstehâbdır. Emir, uşûl ta‘lîm böyledir. İcrâsı elzemdir. ‘İlm-i zâhir erbâbı bu emri teblîg ider. Yapılmasını taleb eyler. ‘İlm-i bâtın erbâbı âbdest şuyunuñ günâh-ı şağâ’irden ba‘zılarını yıkayub götürdüğünü görür. Âbdest a‘zâlarının nûr ile münevver olduğunu görür. Âbdestiñ sıhhat-ı bedene ħidmet ittiğini bilir.

Âbdestli bulunan kısmen huzûr-ı Bârî’de bulunır ve bulunmağa ħazırlanmıştır. Ehl-i bâtın bir adamın âbdestli olub olmadığını da keşfen görür bilir. ‘İlm-i zâhir erbâbı ve emşâli ħakkâyıķı göremez ve bilemez.

(26)

(2) Hiç kimse görmiyerek birer tutam ot koparub getirilmesini şeyhi müridlerine emr ider. Ot almağa giderler müridler birer miḳdâr ot getirir. Birisi getiremez. Şeyhi esbâbını sorar. Vâkı‘â insân görmüyordu ama Cenâb-ı Hakk

⁴⁶ Buhari, İman, 16.

⁴⁷ Ayetini tamamı buraya kadardır.

⁴⁸ Bahsi geçen surenin altıncı ayeti değil yedinci ayetidir.

görüyordu. Zîrâ Kur'ân-ı kerîm'de (‘Âlîmü'l- gaybı veşşehadetî⁴⁹) buyurulmuştur. Ve onlar tesbîhât idiyorlardı. (Yüsebbihülillahi mâfî's-semâvâtı ve mâfîl ‘arz) buyurulmuştur. ‘İlm-i zâhir bu âyet-i kerîme hükmünce onuñ tesbîh ideceğini bilir ise de itdiğini ve ne şüretle ve ne gibi tesbîhât itdiğini göremez, işidemez, bilemez.

‘İlm-i bâtın erbâbı anları bilir işidir görür. ‘İlm-i zâhir erbâbında bu cihetle kerâmet olamaz belki kısmen ferâşet olabilir.

‘İlm-i bâtın aşhâbında kerâmet olduğu gibi bihakkın vâriş-i enbiyâ olursa ihyâ-yı emvât ider. Mu‘cize âşarını da işbât eyler. Zîrâ Hazret-i Ahmed-i muhtâr şallâhu ‘aleyhi vesellem efendimiz hazretleri “‘ulemâi ümmeti ke-enbiya-yı beni isrâ’îl⁵⁰” buyurmuştur. Elhamdülî’llâh hamden keşiren.

‘Ulemâ-i zâhir ta‘lîm-i ‘ilm ve edeb-i zâhir, ‘ulemâ-i bâtın terbiye-i nefis, taşfiye-i kalb tenvîr-i cism, tavşîl-i illa’llâh itmeğe me‘mûrdur. ‘İlm-i zâhir aşhâbı yañlış okunan bir kelâmı taşhîh ider. ‘İlm-i bâtın erbâbı insânın gönlünden, fikrinden geçen bir hayâli taşhîh ve ta‘dîl ider.

‘İlm-i zâhir kitâb okudarak söz söyleyerek insâna ta‘lîm-i ‘ilm itdirir.

‘İlm-i bâtın erbâbı bila-şavt müste‘id-i ilhâm olan kalbe ilkâ-yı ‘ilm u ma‘rifet ider.

‘İlm-i bâtın erbâbının ‘ilmiñe ‘ilm-i ledünî ta‘bîr olunur.

(27)

Hıfz-ı Kulüb-ı Meşâyih

Ehl-i zîkr olanlar terbiye-i nefis iderler. Bunuñ için meşâyih-ı kirâma teslîm-i nefis itmek şartdır.

Zâhiren ve kalben itikâdsizlikde ve muhalefetde bulunanlar şeyhîniñ feyz-i nazârından mehcûr olur. Bu gibi ahvâle itirâz veyahûd hâtıra dirler. Bu hâllerden tevbe-i rücû‘ nedâmet itmedikçe kabâhâti ‘afv olunmaz. Tevbe vâcib olur.

Meşelâ ‘Abdullah-ı Râzî’den nakl idilmiştir ki: Ebu ‘Osmân Hayrî’den Muhammed Fâzıl-ı Belhî’niñ vaşfını işidüb ziyaretini arzu iderek mülâkat için gitdim. Hîn-i ziyâretimde Ebu ‘Osmân’ın haber virdiği hâli bulamayub ‘avdet itdim. Ebu ‘Osmân nice bulduñ deyu suâl itdi. Zân olunduğı gibi bulmadım didim. Buyurdılar ki nazâr-ı istiğâr ile baķub beğenmemek hâtırasında bulunmuş olduğundan müntefî‘ olamamışsın diye emr itmesiyle ben daķı emirlerine imtişâlen tārîk-i ihlâsdan müşarû’l-ileyh hîdmetlerine ‘azîmetimde isti‘câl idüb bu kere hâ’iz-i feyz ve intifâ‘ oldum.

Ķanğı mürîd ki andan şeyhi rāzı ola şeyh ber-hayāt oldukça rızā-yı şeyhiñ mükāfātı zuhūr itmez. Tā ki mürîdden şeyhiñ ta‘zîmi zā’il olmayub şeyhiñ rızāsı daķı anıñla maḥfûz qalaraq ba‘de’l- vefāt şeyh Ḥaķ subḥānehü ve te‘ālā hazretleri o mürîdi rızā-yı maḥfûz-ı şeyhden için mazḥar-ı mükāfāt buyurur.

Ve kanğı mürîd ki şeyhiñ kalbi iden muğber ola kezalik şeyhiniñ hayatta cezāsı zuhūr itmez. Ćunki meşâyih-ı kirām kerem ve şefkatle mecbûl ve müteḥalîk oldukları

(28)

cihetle mürîd rîķkat ibrāzıyla sezā oldığı cezādan anı taḥlîş itmeye belki mezkûr cezāyı şeyhiñ vefātından soñra görür. Şeyh-i kāmîl ba‘de’l-vefāt daķı büsbütün terbiye-i mürîdden fek-i münāsebet itmez. Anlar vefāt itmeyüb tebdîl-i şekil eylemiş dimekdir veyahûd dār-ı dünyādan dār-ı āhirete intikāl itmiş dimekdir. Ćunki anlar ölmezden evvel ölmüşler.

100 ve 1000 senelerine müsādîf müceddid-i kûṭub ve kûṭb-i irşādlar nā’ib-i Resûlallāh olanların ilā-yevmi’l-kıyām dünyāda nuşretleri cārîdir.

Sultānu’l-evliyā Hazret-i ‘Abdulkādir Geylānî, Şah-ı Nakşibendî Muhammed Bahāe’ddîn nā’ib-i Resûlullāh ḥādîmü’l-fuķarā mürevvicü’l-şerī‘atü’l-‘āliyetü’l-beyzā sertācım Şeyh ‘Ömer Ziyā’eddîn rıdvānallāhu te‘ālā ‘aleyhim ecma’in ve nā’ib ‘Ömer Şeyh Necmeddîn raḍiyallāhü ‘anh efendilerimiz ḥazerātı gîbi

‘Acizleri ‘Ömer Ziyā’eddîn hazretleriniñ evlād-ı manevîyelerinden bulunuyorum. Elḥamdülillāhi te‘ālā. Ḥāl-i ḥayāt ba‘de’l-irtihāl bizzāt gördiğim bā’zı ahvāl ve taşarrufātını yazıyorum.

1. Cenāb-ı Şeyhi daha görmezden evvel ve faķaṭ ‘ani’l-gayb (kendiyi karşı) fenāfî’ş-şeyh derecesinde ‘aķd-i rābıta itdiğimden nāşı tayy-ı mekân şüretiyle 309’da Bağdād’da bulunduğım ḥâlde müşarû’l-ileyh Yüzbaşı İḥsān efendi’yle birlikte gördüm.

⁴⁹ Ayet-i Kerimenin bir kısmı, “O, gaybı da, görünen alemin de bilendir.” (Enam Suresi, 73. Ayet; Tevbe Suresi, 94. ve 105. Ayetler; Rad Suresi, 9. Ayet...)

⁵⁰ Hadîs-i Şerîf, “Ümmetimin alimleri, İsrâîloğullarının peygamberleri gibidir.” (Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ: 2:64; Tecrîd-i Sarîḥ Tercemesi: 1:107 (Diyanet İşleri Yayınları))

2. Beyāre'de Cenāb-ı Şeyh'iniñ yanında iken iki sene evvel Bağdād'da rü'yāmda baña virilen iki balığı söylediler.

(29)

3. Dünyāya gelmezden üç mäh evvel 'Ömer Şāfiyüddin isminde bir oğlum toğacağını tebşir itdiler ve nāmına da üç mäh evvel bir nüsha-i şerife virdiler.

4. Süleymāniye'de ve 312'de çok parasız ve çāresiz idik. Bu hāli bildirdim ve emr it para virsünler diye yazdım. Hemān cevāb aldım. Virecekler buyurdılar ve birgün şöña Mūşul'dan Süleymāniye'ye hükümet nakden havāle virdi.

5. Hayvānāta nebātāta da emri nāfiz idi.

6. Kendileri Īrān hūdūdındaki Beyāre'de bulundıkları hālde yed-i kerāmetleriyle ebhārdaki mürīd ve mensūblarını kurtarır, qaradaki yolını şaşırılmışlara irāe-i şarīk iderdi.

7. Ba'de'l-irtilhāl- Nerelere gideceğimi bildirdi ve zamān zamān devām olunması lāzım gelen şalavāt-ı şerife ve āyāt-ı kerīmeyi yā bizzāt yā bi'l-vāsīta ta'lim iderler ve itdiler.

Ve hattā şu kitābın tahtırine de müsāade itdiler.

Dimek ki şeyh mürīdiniñ dünyāda ve āhiretde de dest-giri olmak iktidārını hāiz olmalıdır. Taşarrufi olmayan şeyhiñ kerāmeti ancak kendisinden menkūldür.

Kibār yanında gözini, ulemā yanında sözünü, meşāyiḥ yanında özünü, kalben şakla didikleri pek toğrıdır.

Tuyulalı Şeyh 'Osmān Sirāceddin ḥazretleriniñ Beyāre nām maḳāmda ḥānkāhında medfūn sertācım Şeyh 'Ömer Ziyāeddin ḥazretleriniñ taşarruf-ı maddi ve ma'nevīleri ḥaḳḳındaki rivāyet-i ācizlerinden menkūl olub bunu tecrūbe itmek

(30)

ve bil-āhare peydā-yı rābiḥa-i kalbiye ve maḥabbet-i samīmīye eylemek ve inanmak şartıyla temiz ve ābdestli olarak yatılacağı zamān müşārū'l-ileyh ḥazretleriniñ ruḥ-ı şerīflerine üç İhlāş-ı şerīf ve birer mū'avvezeteyn ve bir Fātiḥā-i şerīfe okuyub hediye eylemelidir. (İşte Haleb orada ise arşun burada) tavsiye eylerim.

Bu uşulı çok kimselere söyledim icrā itdiler. Fāidesini de gördiler. Elḥamdillāh ve bi-luṭfihī te'ālā. 'İlm-i ledūnī taḥşīlinden gāraḥ ve netice 'ilm-i zāhir nasıl tenvīr-i efkār ve aḥlāk ve sa'ādet-i dünyā bahşediyor ise 'ilm-i ledūnī de aşḥābına nūr-ı baṣar, baṣīret ve kalbiñe ilhām ve teyakḳuz iṭā ider. Zaten Cenāb-ı Ḥaḳ da 'ilm-i mezkūrı ḥās-ı bendelerine virdiğini tebşir buyurmuşlardır. Baṣīret-i kalbe bir mişāl ātide yazılmışdır.

317'de Ḥudā'nıñ (ḥablū'l-verīd)"den daha yakın olması ne dimek olduğu ve bunun teftişi lāzım geldiği ḥatırından geçmişti ve ruh nedir suali bunu taḳīb itmişti.

Derḥāl gözümün önüne (taḥayyülen) bir tut yaprağı getirdiler. İpek böceği yaprağın et kısmını yemiş tamarları kalmış. Et kısmına da ḥürde-bīn āletiyle bakdım. O da birçok yine ince tamarlara mālīkdir. Yaprak ser-ā-pā tamaradan 'ibāret olduğu ve çünkü neşvünemā bulmak ve ḥavāssını celb u zeb idebilmek için āsar-ı şerīyeyi muḥtevi birçok elyāf vardır. Şāḥ tamarı kanıñ cereyānına maḥşūş ālet ise elyāf-ı mezkūreniñ de her biri neşvünemāya maḥşūş olan esbāb-ı ḥayātīyeniñ birer cereyan āletidir. Mademki vücūd-ı beşer kāmilen

(31)

ve ān-be-ān neşvünemā gibi hālātın vukū'una müsāiddir. Zarf ve ve mazrūfın kāffesi (ḥablū'l-verīd) dimekdir. İşte Cenāb-ı Ḥaḳ da o (ḥablū'l-verīd)"den daha yakındır.

DİĞER

Rūḥ gelişi. Ḥadīs kāfidesine dāḥil değildir. Zīrā rūḥ Sūre-i İṣrā seksen dördüncü⁵¹ (veyes-elūneke añırrūḥ kulırrūhu miñ emrī rabbi vemā ūtūtüm mine'l-ilmī illā kalīlā) buyrulmuşdur. Ma'nā-yı şerīfi: Yā Muḥammed! Saña rūḥdan su'āl iderler. Sen söyle ki rūḥ Rabbim te'ālā ḥazretleriniñ emrindendir. Bî-mādde emr-i "kūn" ile vücūda gelmiş olmağla anıñ 'ilmi Ḥaḳ te'ālā ḥazretlerine maḥşūş ve andan gayrı anı kimse bilmez. Zīrā 'ilm-i Ḥudā'ya nisbetle size ancak 'ilmiden ana bir şey virilmiştir.

Rūḥ kalb-i beşerde ve ḥayvānda bir nūr olub emānet-i İlāhiye'dir.

⁵¹ Bahsi geçen surenin seksen dördüncü ayeti değil seksen beşinci ayetidir.

Rûhuñ bu ‘âlem-i fânîye şu şüretlerle gelüb kimisinden maqşad nedir ef‘âl ve harekâtından dolayı hıttâb ve ‘itâb-ı İlâhîye’ye mâlik olan kimdir? Allâhu a‘lem be-haqqikatihî. Allâhu a‘lem be-müradihî.

Bir meczûbuñ didiği gibi böyle didi hû hû böyle oldu hû hû

Yalnız biz “âmentü bi’llâhî ve melâiketihî ve kütübihî ve rusulihî ve’l-yevmi’l-âhîri ve bilkaderî hayrihî ve şerrihî mine’llâhî te‘âlâ vel ba‘de’l-mevtî haqq” olduğına bilâ-şek “eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne muhammeden ‘abduhû ve resûlüh” taşdıkiyle me’mûruz. Qur’ân-ı kerîm ve ahkâm-ı şer‘i-şerîf kavimiyle bi-haqqın ‘amel itmekle mükellefiz.

(32)

Bütün gâye rızâ-yı Bârî’yi kazanabilmektir.

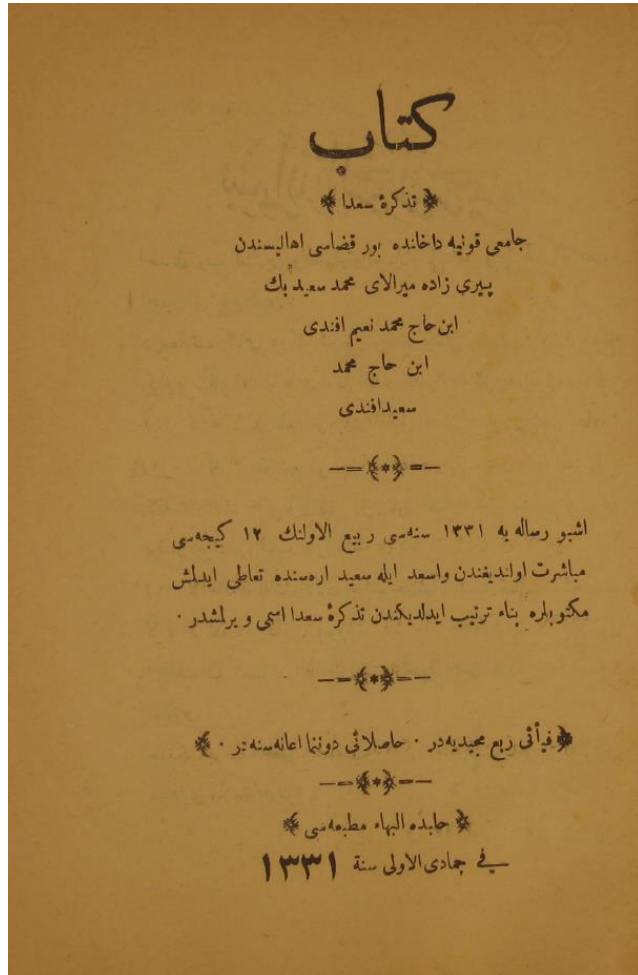
Nâ-mütenâhîdir kerem ve şefkat-i Yezdân. (Lâ-tehef velâ tehzen⁵²) fazlıyla eyler ihsân. (Küllüñ min indi rabbînâ, ve mâ yezzekkerü illâ ulul elbâb⁵³)

İlâhî ente maqşûdî ve hubbeke murâdî yâ rabbî

Borlı Ahmed Desûkî⁵⁴ hazretleri dîvânında böyle (Murâdî zikrî rabbi bi’l-huzûr ve terkil-kıyl u kâlû’s-secâ⁵⁵) buyurmuşdur.

Temme’l- kitâb ve’l-hamdülillâhî evvelen ve âhîren.

Eserin Orijinal Metninden Örnek Sayfalar

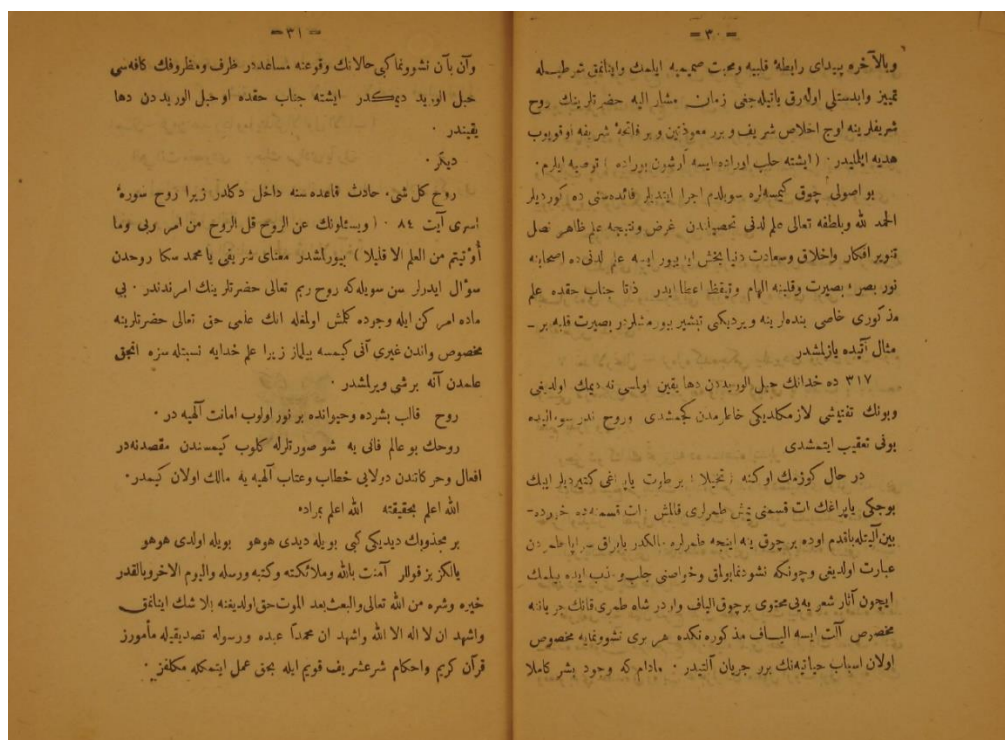
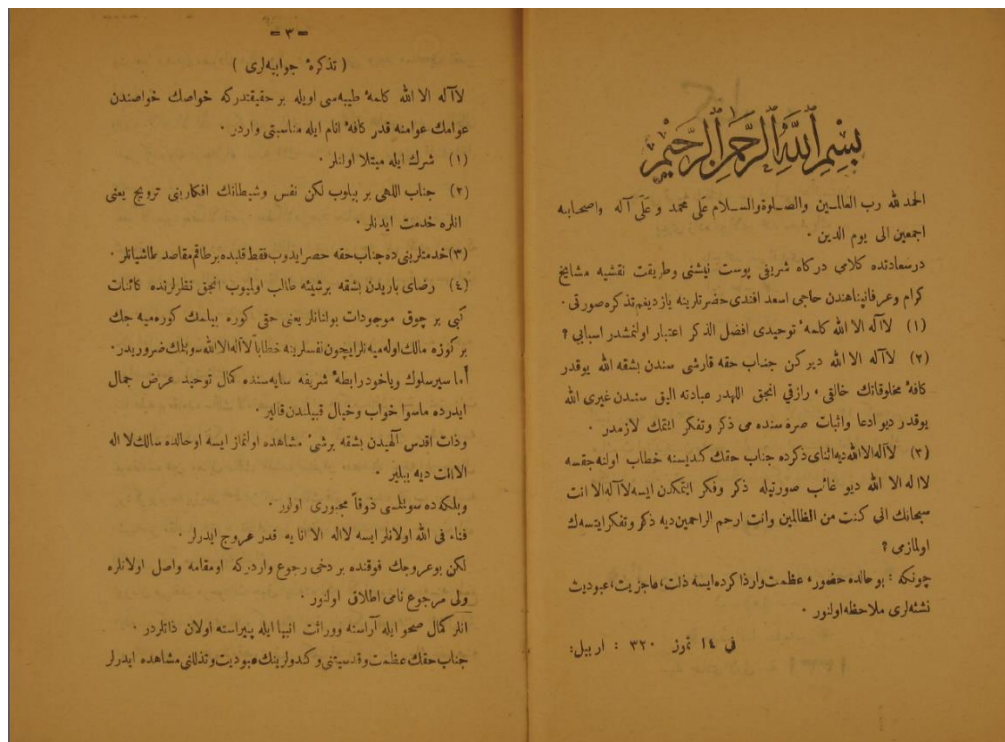

⁵² Ayet-i Kerimenin bir kısmı, “Korkma ve hüznlenme.” (Ankebut Suresi, 33. Ayet)

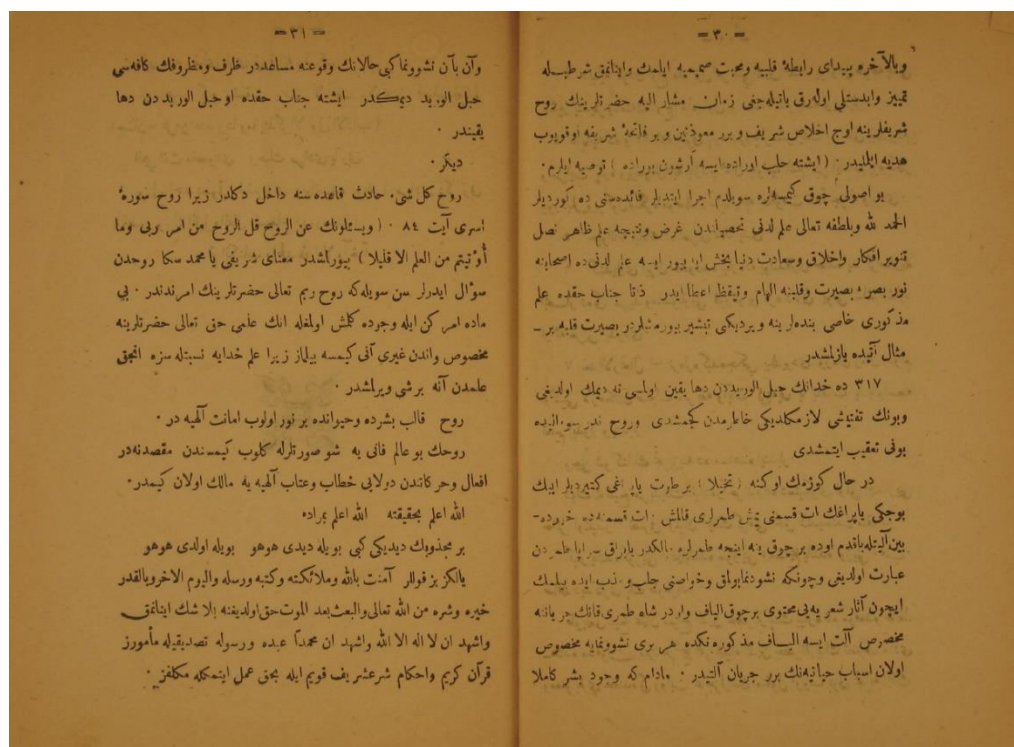
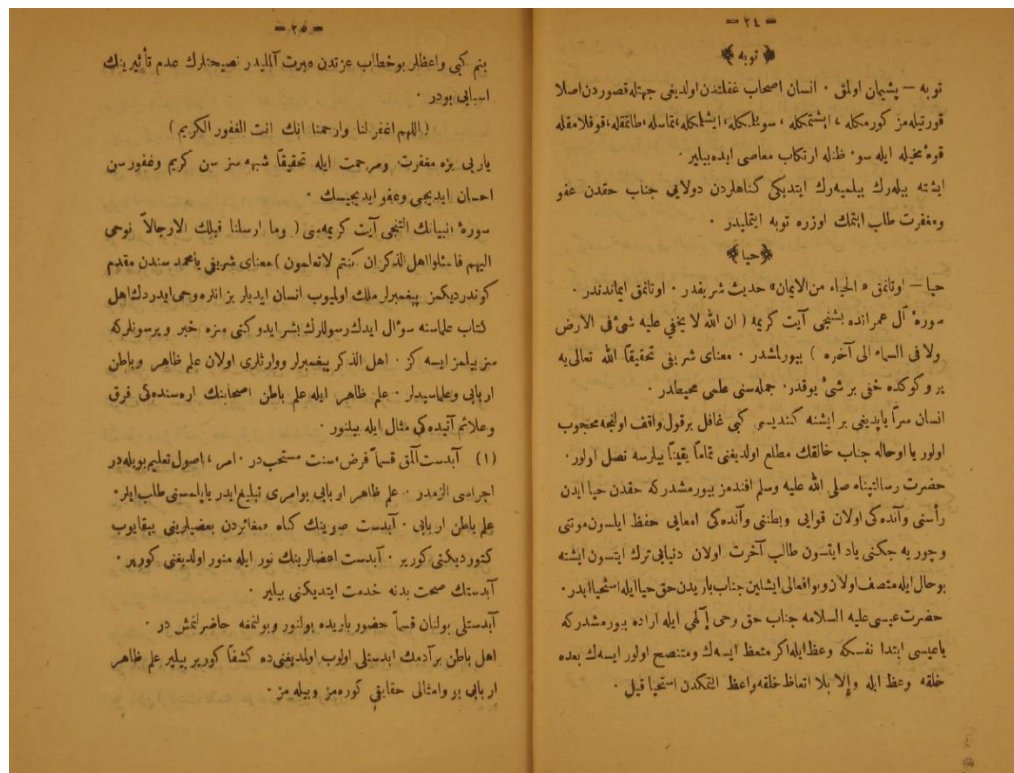
⁵³ Ayet-i Kerimenin bir kısmı, “Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız akliselim sahipleri düşünüp anlar.” (Al-i İmran Suresi, 7. Ayet)

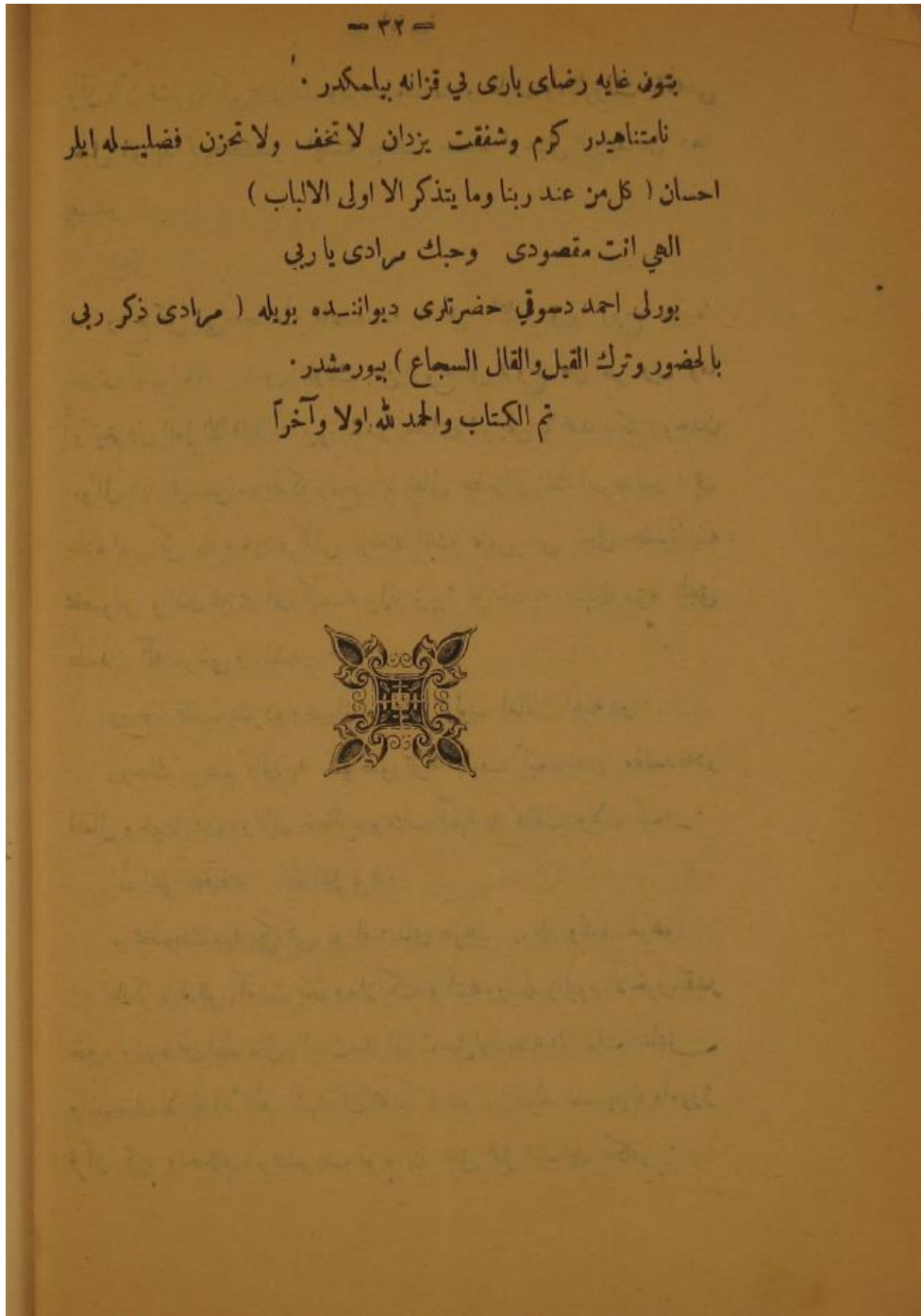
⁵⁴ Bahsi geçen zat Ahmed Kuddûsî hazretleridir.

⁵⁵ Bu beyit Doç. Dr. Ali Tenik’in “Kuddûsî Dîvânı” çalışmasında “Murâdî zikrû Rabbî bi’l-huzûr/ Ve terkü’l kîli ve kâli’siya” şeklinde geçmektedir.

KAYNAKÇA

1. Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlül-İlbâs*, (Hazırlayan: Yusuf b. Mahmud el-Hâc Ahmed), Mektebetü'l-İlmi'l-Hadîs, Dimaşk, 2001.
2. ARISOY M. Emin, *Şiirde Bor ve Bor Şairleri Antolojisi*, Tuğrul Matbaası, Niğde, 1961.
3. ATEŞ Süleyman, *Cüneyd-i Bağdâdî Hayatı, Eserleri ve Mektupları*, İstanbul, Sönmez Neşriyat, 1969.
4. ATLI H. Emin, *Geçmişten Günümüze Bor*, Yardım Sevenler Derneği, Bor, 1999.
5. BATIİSLAM Dilek, "Mesnevilerde Mektup Tarzı Anlatım", VII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi.
6. BAYRAMOĞLU Fuat, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı, Soyu, Vakfı*, C. II TTK Yayınları, Ankara, 1989.
7. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Câmiu's-Sahîh*, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 2015.
8. ÇAKIR Ömer, *Türk Edebiyatında Mektup*, Gazi Üni. SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005, s. 2-5.

9. DERDİYOK İbrahim Çetin, “Eski Türk Edebiyatı’nda Mektup Yazma Kuralları Hakkında Bilgi Veren En Eski Eser Ahmed Dâî’nin Teressül’ü”, Toplumsal Tarih, C. 1, Sayı: 6, İstanbul, 1994, s. 56-59.
10. DERDİYOK İbrahim Çetin, “Osmanlı Devrinde Mektup Yazma Geleneği”, Osmanlı, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 731-740.
11. DONBAY Ali, “Edebiyatımızda Mektup Türü ile İlgili Başlıca Çalışmalar”, Erdem , 2011, (61), 83-102 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/43838/539115>
12. Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’as el-Ezdî es-Sicistânî, es-Sünen, Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn, Beyrut, 2015.
13. GÖKYAY Orhan Şaik, “Tanzimat Dönemine Değin Mektup”, Türk Dili Mektup Özel Sayısı, C. 30, Sayı: 274, Ankara, 1974, s. 17-23.
14. Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek Ala es-Sahihayn*, (Hazırlayan: Mustafa Abdulkadir), 2 Cilt., Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrût, 1990.
15. HAKSEVER Halil İbrahim, “Eski Türk Edebiyatında Mektup”, Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı, 114-115-116, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s. 37-47.
16. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Enbiy%C3%A2-suresi/2590/107-ayet-tefsiri> (Erişim tarihi: 09.08. 2022).
17. <https://esaderbili.com/> (Erişim tarihi: 09.08. 2022).
18. <https://islamansiklopedisi.org.tr/piri-mehmed-pasa> (Erişim tarihi: 09.08. 2022).
19. Hz. Ali, *Nehcü’l Belağa* (Hz. Ali’nin Konuşmaları Mektupları ve Hikmetli Sözleri), (Derleyen: Eş-Şerif Er-Radi çeviren: Prof. Dr. Adnan Demircan), Beyan Yayınları, Ankara, 2009.
20. İmam-ı Rabbani, *Mektubat-ı Rabbani*, (Çeviren: Abdulkadir Akçiçek), Çelik Yayınları, İstanbul, 2011.
21. KARAHAN Abdülkadir, *Fuzûlî’nin Mektupları*, İbrahim Horoz Basimevi, İstanbul, 1948.
22. KİREMİTÇİ Ferdi, “Klasik Türk Edebiyatı Manzum Nasihatname Geleneğinin Son Hacimli Örneği: Muhammed Şerîfî ve Pend-i Gülistân Mesnevisi”, Gümüşhane Üni. SBE. Dergisi, Gümüşhane, 2017, 8/19, s. 176-206.
23. KİREMİTÇİ Ferdi, “Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Eserler: Tanım, Tasnif, Örnek Metin”, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED), Ankara, 2015, 54, s. 343.
24. Müslim, Ebu’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîh-u Müslim*, Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 2016.
25. OLGUN Tahir, *Edebi Mektuplar Akçağ Yayınları*, Ankara, 1995.
26. ÖZAKTÜRK Gül, “Yazınsal Mektubun Tarihçesi”, Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri 4 2000 , s. 143-165.
27. PARLAK Mustafa, “Türk Edebiyatında Mektup ve Mektupçuluk”, Erciyes, S. 120 Kayseri, 1987.
28. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007, s.391.
29. Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub b. Mutru’l-Lehâmi eş-Şâmi Ebu’l-Kâsım et-Taberânî, *Mu’cemu’l-Kebir*, (Neşreden: Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi). Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire.
30. Tenik, Ali, *Ahmed Kuddusi Hz. Divanı*, (Ciltli), Borlu Ahmed Kuddusi Vakfı, Niğde, 2014.
31. Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Sünenü’t-Tirmizî*, Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 2015.
32. Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *el-Câmiu’l-Kebir Sünenü’t-Tirmizî*, (Neşreden: Beşşâr Avvâd Ma’ruf, Dârü’l-Ğarbi’l-İslâmi), Beyrut, 1998
33. TUNCEL Bedrettin, “Mektup Türü Üzerine” Tercüme Mektup Özel Sayısı C. 16 s.77-80, İstanbul, 1964.
34. Türk Ansiklopedisi, “*Mehmed Es’ad Bey*”, C. XXIII, s. 409, İstanbul, 1984.
35. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, “*Mehmed Esad Bey*”, C. VI, s. 206, Dergah Yayınları, İstanbul, 1986.
36. ULUDAĞ Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2016.
37. YAKUBİ Muhammed, *Gazzalî’nin Mektupları*, İnkılab Yayınları, İstanbul, 2017.
38. YILMAZ, Hasan Kamil, “*Esad Erbîlî*” md. TDVİA, C. 11, s. 348-349, Ankara, 2012